

Guri Vatne

Ideen om kulturmiljø

Fra kulturminneforvaltning til
kulturmiljøforvaltning i norsk forvaltning

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning KULMI3090

Veileder: Jon Olav Hove

Mai 2023



NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Guri Vatne

Ideen om kulturmiljø

Fra kulturminneforvaltning til kulturmiljøforvaltning i
norsk forvaltning

Masteroppgave i Kulturminneforvaltning KULMI3090

Veileder: Jon Olav Hove

Mai 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Det humanistiske fakultet

Institutt for historiske og klassiske studier



Kunnskap for en bedre verden

Forord

Denne masteroppgaven er min avsluttende oppgave på studiet master i kulturminneforvaltning ved NTNU. I den sammenheng vil jeg gjerne takke alle de flinke folkene jeg har fått hjelp av i løpet av min masteroppgave, men også mine to år på masterstudiet.

Takk til min veileder Jon Olav Hove som har guidet meg gjennom skrivingen av denne oppgaven og for å være så engasjert.

Takk til de kjempeflinke og serviceinnstilte folkene på IKA-Trøndelag. Oppgaven hadde ikke vært den samme uten hjelp fra dere med å finne gamle kulturminneplaner.

En stor takk til Riksantikvarens arkivansvarlige også, for å være så imøtekommende og effektive med å finne informasjon i deres arkiver.

Takk til fylkeskommunen i Trøndelag, som var min praksisplass i forkant av denne oppgaven. Jeg følte meg utrolig velkommen, og fikk delta på så mye spennende arbeid som førte meg til den problemstillingen jeg endte opp med.

Og til slutt: tusen takk til de fine folkene jeg har gått i klasse med i to år. Hverdagen kommer ikke til å bli den samme uten dere.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
Innholdsfortegnelse	ii
Tabeller og figurer.....	iii
1 Innledning.....	1
1.1 Teori	2
1.2 Tidligere forskning.....	7
1.3 Metode.....	11
1.3.1 Idéanalyse.....	13
1.3.2 Metodekritikk.....	14
1.3.3 Strukturen til oppgaven.....	15
2 Fra fornminner og bygningsfredning til kulturmiljø	16
3 Kulturmiljø i regionale planer, 1993-2011	25
4 Kulturminnepolitikken, 2012-2018	39
5 Ny kulturmiljøpolitikk, 2019-2023	45
6 Oppsummering og konklusjon: ideen om kulturmiljø i den norske forvaltningen	53
Litteraturliste	55

Tabeller og figurer

Tabell 1, Guri Vatne 2023: 29

Tabell 2, Guri Vatne 2023: 33

Tabell 3, Guri Vatne 2023: 38

Tabell 4, Guri Vatne 2023: 42

Tabell 5, Guri Vatne 2023: 49

Figur 1, Guri Vatne 2023: 7

1 Innledning

Kulturminneloven definerer per dags dato et kulturmiljø som følgende:

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.¹

Dette er i utgangspunktet et ganske bredt begrep. I denne oppgaven vil det dermed være hensiktsmessig å hovedsakelig se på den snevre forståelsen og tolkningen av begrepet. Den snevre forståelsen av begrepet er den retningen selve forvaltningen bruker i sitt arbeid.

I 2019-2020 kom den nye stortingsmeldingen som endret dagsordenen innenfor kulturminneforvaltningen i Norge. Meldingen bar navnet “Nye mål i kulturmiljøpolitikken. Engasjement, bærekraft og mangfold.” I denne meldingen innførte regjeringen begrepet “kulturmiljø” i tillegg til “kulturmiljøforvaltning” og “kulturmiljøpolitikk”, som samlebetegnelse når feltet skulle omtales.² Dette innebar også at når man snakket om kulturmiljøfeltet som en helhet, inneholdt dette de andre begrepene “kulturminner, kulturmiljøer og landskap”.³ Videre uttrykte Klima- og miljøverndepartementet at “kulturmiljø” ikke skulle erstatte bruken av disse begrepene.⁴ Den nye kulturmiljøpolitikken skal heller søke “å samle ansvaret for naturforvaltningen, kulturminneforvaltningen og fysisk planlegging” for å kunne se “natur og kulturmiljø i sammenheng med all arealdisponering og som grunnlag for en helhetlig miljø- og ressursforvaltning i et langsiktig perspektiv.”⁵ Med andre ord var formålet med denne politikken å samle kultur- og naturforvaltningen til å drive en kulturmiljøpolitikk som skulle ta vare på større områder med natur og kultur av både nasjonale og regionale interesser. Med dette er det ikke lenger ene og alene fokus på ett enkelt kulturminne, men i større grad på et helhetlig kulturmiljø.

Etter praksisen jeg hadde i Trøndelag fylkeskommune i oktober og november 2022, fikk jeg inntrykk av at det fantes en usikkerhet i forvaltningen om hvor grensen går mellom hva som er et kulturminne i forhold til hva som er et kulturmiljø. Dette indikerer at

¹ Kulturminneloven, 1992: §2

² Meld. St. 16 (2019-2020): 7

³ Meld. St. 16 (2019-2020): 7

⁴ Meld. St. 16 (2019-2020): 7

⁵ Meld. St. 16 (2019-2020): 5

innføringen av denne nye “kulturmiljøpolitikken” ikke har fjernet denne usikkerheten. Etter å ha arbeidet med innsamling av informasjon om de regionalt viktige kulturmiljøene fra Trøndelag fylkeskommunes nye kulturmiljøplan 2022, innså jeg at jeg stilte flere spørsmål til hvordan denne formen for fokus på hva som skal forvaltes, er en riktig vei å gå innenfor den regionale og kommunale kulturminneforvaltningen. “Kulturmiljø” er et begrep som i seg selv har eksistert over lengre tid i deler av den norske forvaltningen, og som selv har en utvikling av bruk og forståelse. Temaet denne oppgaven vil ta for seg, er dermed kulturminner og kulturmiljø og forvaltningens bruk og forståelse av disse begrepene. Formålet er å se på utviklingen og bruken av “kulturmiljø” som begrep opp igjennom tiden, og å se på hva begrepet har hatt og fremdeles har å si for hvordan kulturminner og kulturmiljø blir forvaltet av regionalt og kommunalt forvaltningsnivåer i Trøndelag fylke. Problemstillingen blir dermed: Hva har introduksjonen av kulturmiljø som begrep i sentral, regional og lokal forvaltning både før og nå hatt å si for kulturminne-/kulturmiljøforvaltningen i Norge? Hvordan er kulturmiljø som begrep forstått fra sentralt hold, og hvordan er det definert og brukt regionalt og lokalt innad i Trøndelag?

1.1 Teori

I internasjonale og engelskspråklige sammenhenger, er “heritage” det begrepet som gjerne blir benyttet når det er snakk om kulturarv i seg selv. Den internasjonale organisasjonen UNESCO, definerer “heritage” som følgende: “Heritage is our legacy from the past, what we live with today, and what we pass on to future generations. Our cultural and natural heritage are both irreplaceable sources of life and inspiration”.⁶ Her ser vi at UNSECO ikke bare bruker ordet “heritage” men også to andre begreper; “cultural” og “natural heritage”. Man kan si at heritage blir delt opp i to underkategorier. Disse to kategoriene blir definert i første og andre artikkel fra 1972 “Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage”. “Cultural heritage” blir igjen delt inn i tre deler. Først har vi monument, som består av:

architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations

⁶ UNESCO (u.å)

of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;⁷

Videre blir bygningsgrupper tatt med, og dette inkluderer:

groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;⁸

Til sist har vi større områder med kultur og natur som på engelsk blir kalt “sites”. Disse områdene er

works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.⁹

“Natural heritage” blir også delt opp i tre underkategorier. Først har vi “naturtrekk”, eller “natural features” som i følge UNESCO består av “physical and biological formations or groups of such formations, which are of outstanding universal value from the aesthetic or scientific point of view;”.¹⁰ Videre har vi geologiske og fysiografiske formasjoner eller “geological and physiographical formations”.¹¹ Dette er eksakt avgrensede områder som utgjør leveområdet for truede arter av både dyr og planter av enestående universell verdi, sett fra vitenskapen og konserveringens synspunkt.¹² Helt til slutt har også “natural heritage” en kategori som tar for seg større områder, eller “sites”: “natural sites or precisely delineated natural areas of outstanding universal value from the point of view of science, conservation or natural beauty.”¹³

Den mest markante forskjellen på de to grupperingene av “heritage”, er at det i “natural heritage” nesten er utelukkende fokus på det biologiske og forskningen rundt dette.

⁷ UNESCO 1972

⁸ UNESCO 1972

⁹ UNESCO 1972

¹⁰ UNESCO 1972

¹¹ UNESCO 1972

¹² UNESCO 1972

¹³ UNESCO 1972

“Cultural heritage” på sin side, inkluderer naturelementer. Med andre ord er det en overlapp mellom “natural” og “cultural heritage”. Dette blir også påpekt i rapporten “UNESCO Culture for Development Indicators” fra 2014. Her blir det sagt at “natural heritage” kan ha mye å si for “cultural heritage” som en del av den helhetlige identiteten til kulturminnet, og at det må sees på i sammenheng med den mange tusen år gamle påvirkningen menneskene har hatt på omgivelsene.¹⁴

Delingen mellom “natural” og “cultural heritage” blir spesielt problematisert innen “Critical Heritage Studies”. Laurajane Smith, som har vært sentral i utviklingen av dette kritiske forskningsfeltet, argumenterer for at “heritage” bør forstås som en kulturell og sosial prosess: “which engages with acts of remembering that work to create ways to understand and engage with the present.”¹⁵ Disse prosessene inkluderer både natur og kultur. Som et eksempel på dette, trekker Smith frem ‘Stonehenge’. I utgangspunktet er dette spesifikke stedet en samling av forskjellige steiner i et landskap. Det som derimot gjør dette til heritage, er den kulturelle prosessen, tolkningen, ideene og bruken av dem i dagens samfunn.¹⁶ Dette i motsetning til UNESCO sin definisjon, som i større grad går på det materielle og ikke den helhetlige kulturelle og samfunnsmessige prosessen som oppstår rundt et kulturminne. Det som derimot er svært interessant, er at Stonehenge også på mange måter er et eksempel hvor naturarv er gjeldende og til stede i kulturminnet.

Smith peker videre på at det finnes prosesser som skaper både autorisert og ikke-autorisert kulturarv.¹⁷ Denne oppgaven vil forsøke å se på noen sammenhenger mellom disse formene for kulturarv. Autorisert kulturarv, er gjerne et tradisjonelt syn på kulturarv og er en form for profesjonell diskurs som er i mye bruk av det faglige og akademiske miljøet i kulturarvsfagfeltet. Her er blant annet estetikk et dominerende kriterium for et kulturminne.¹⁸ Dette kan vi blant annet se igjen i UNESCOs definisjon på hva “cultural heritage” er. Denne retningen har dominert fagområdet i lang tid, og blir sett på som en institusjonell tilnærming.¹⁹ Dette vil si at det er kulturarvsinstitusjonene og -aktørene som på mange måter styrer avgjørelser som blir gjort innenfor fagfeltet, slik som eksempelvis UNESCO, og man får et “ovenfra og ned” perspektiv.²⁰ Ikke-autorisert kulturarv vil derfor bli et “nedenfra og

¹⁴ UNESCO 2014: 134

¹⁵ Smith 2006: 2

¹⁶ Smith 2006: 3

¹⁷ Smith 2006: 4-5

¹⁸ Smith 2006: 29

¹⁹ Smith 2006: 87

²⁰ Smith 2006: 37

opp” prespektiv. Dette innebærer blant annet å involvere samfunnet, i denne oppgaven i form av kommunene, noe som blir sett på som viktig for å nyansere kulturarven.²¹

Det har på en annen side utviklet seg nye begreper som søker å kombinere kultur og natur i større grad det siste tiåret. Et eksempel på dette er ifølge Smith “cultural landscape”, eller på norsk kulturlandskap.²² Smith påpeker at “the idea of a cultural landscape as heritage makes both conceptual and physical space for a wider range and layering of competing values and meanings than does the idea of ‘site’.”²³ Går vi tilbake til UNESCOs bruk av “sites” og ikke “site”, kan vi tolke dette som at det er snakk om et større område med kulturelle verdier i en natur-setting, altså kan det inneholde “cultural landscapes”. Smith beskriver også et “cultural landscape” som et palimpsest, hvor landskapet i seg selv blir sett på som flere lag laget av mennesker og menneskers påvirkning opp gjennom tidene, både fysisk men også gjennom tradisjoner og interaksjoner med landskapet.²⁴ Dette er på mange måter en god forklaring på hva et kulturlandskap er, fordi man inkluderer flere “heritage”-kategorier.

Til nå har vi tatt for oss forskning som omhandler begrepet “heritage”, og todelingen av dette begrepet til “cultural” og “natural”. Vi har også sett på hva et “cultural landscape”, eller kulturlandskap, kan innebære. En tydelig konsekvens av konvensjonen til UNESCO fra 1972, var å skille natur og kultur fra hverandre, noe de gjør i sine definisjoner. Dette har forandret seg, og forskningsresultatet som blir presentert i boken *Heritage Futures* viser et tydelig ønske om å se både natur og kultur som en helhet eller i en sammenheng med hverandre, og ikke separate fagområder som forfatterne påpeker er den praktiseringen som tidligere har blitt benyttet.²⁵

Det er Rodney Harrison (et.al.) som tar for seg denne sammenhengen og sammensetningen av natur og kultur i boken *Heritage Futures*. Her er det spesielt et aktuelt begrep han bruker; “assemblage”. “Assemblage” forklarer Harrison som følgende:

‘futures’ are ‘traded’, and in doing so, assembled and produced. [...] heritage is defined by its management practices - practices that are intended to control uncertainty and to identify, define and secure the existence of their subjects into the future.²⁶

²¹ Smith 2006: 35

²² Smith 2006: 31

²³ Smith 2006: 31

²⁴ Smith 2006: 78

²⁵ Harrison 2020: 369

²⁶ Harrison 2020: 35

Assemblage er med andre ord en sammensetning av forskjellige komponenter. Når det så kommer til sammenhengen mellom natur og kulturarv, sier Harrison: “there has recently been a recognition of the need for more collaborative management approaches across natural and cultural heritage, but integration has been difficult to achieve.”²⁷ Denne ønskede felles forståelsen av de to fagfeltene, blir i denne oppgaven sett på som “assemblage”. Det finnes to former for “assemblage” i Harrisons (et.al.) forskning. Den første går ut på “the relationship between heritage and governmentality”.²⁸ Dette kan eksempelvis være museum og de sentrale myndighetene i det gitte landet. Den andre formen for “assemblage” er basert på innsamling av informasjon fra de forskjellige forskningstekstene av Harrison et. al., og denne formen handler om sammensetningen av kulturarv og naturarv, eller som medforskerne DeSilvey, Bartolini og Lyons kaller “naturecultures”.²⁹

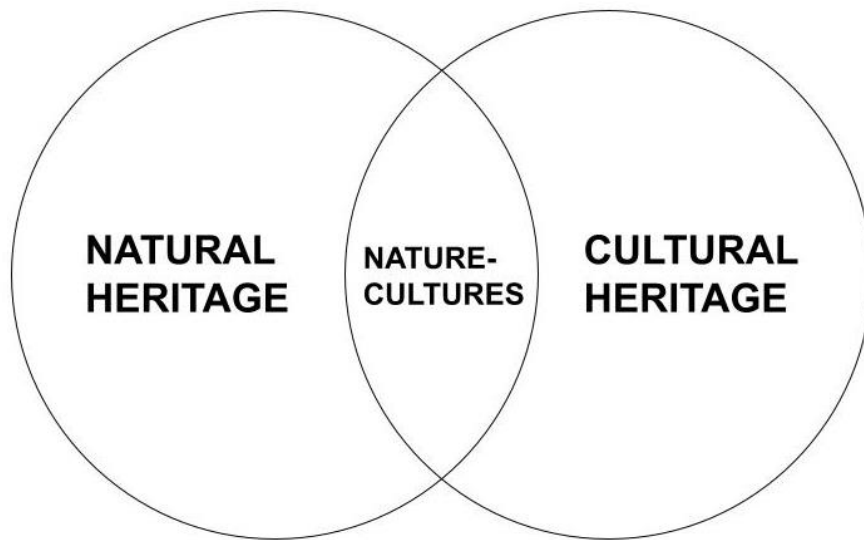
“Naturecultures” blir beskrevet som en form for interaksjon mellom det menneskelige og det naturlige. Med andre ord kan dette være forandringene som skjer i et kulturlandskap, eller “it is places that are transforming - transitioning from one land use to another [...]”.³⁰ Akkurat som Smith, som sier at kulturarven er en prosess, påpeker forskerne bak “natureculture” at man overfører noe fra en brukbarhet til en annen, altså det er en slags prosess som hele tiden foregår. Kanskje er dette det samme som Smith snakker om når det gjelder et kulturlandskap som en palimpsest. “Naturecultures” er nok også det nærmeste vi kommer kulturmiljø i det internasjonale forskningsfeltet, da det trekker inn naturarvs-verdiene i tillegg til kulturarvs-verdiene. Vi kan se for oss at oppdelingen av “heritage” til “cultural heritage” og “natural heritage” overlapper hverandre, og ved at dette skjer får vi “naturecultures”. Se modell for visuell forklaring.

²⁷ Harrison 2020: 369

²⁸ Harrison 2020: 37

²⁹ Harrison 2020: 376

³⁰ Harrison 2020: 376



Figur 1: Guri Vatne, 2023

Som vi ser i figuren over, er “heritage” representert gjennom todelingen “natural heritage” og “cultural heritage”. Med andre ord ser vi en dikotomi (todeling). Når denne todelingen overlapper hverandre, får vi et felles område. Det er dette området vi kan plassere “naturecultures” i.

I det internasjonale forskningsfeltet ser vi at “cultural” og “natural heritage” har eksistert som en todeling av “heritage” i lang tid, men at det de siste tiårene har blitt utfordret med andre mer spissformulerte begreper som “cultural landscape” og “naturecultures”. Det blir også mer vanlig å prøve å se “natural heritage” og “cultural heritage” i sammenheng med hverandre i stedet for å skille dem fra hverandre.

1.2 Tidligere forskning

Som vi har sett til nå, handler kulturarv mye om sammensetninger i form av “assemblage” og “naturecultures”. Vi skal nå se på hva som har blitt skrevet om slike sammensetninger i norsk kulturminneforvaltning, i tillegg til eksempler fra forvaltningen i Sverige og Danmark. En av de norske forskerne som har skrevet om sammensetninger, er Arne Lie Christensen.

Arne Lie Christensen bruker begrepene “kulturarv” og “kulturminner” i stor grad synonymt med hverandre. “Kulturminner” som begrep blir brukt til å forklare følgende: “Med kulturminner forstås vanligvis såkalte *faste kulturminner*, som bygninger, gravhauger

og andre landskapselementer, i tillegg til båter.”³¹ Noe som også Christensen påpeker, er at begrepet “kulturminne” har to forskjellige forståelser; den ene er en juridisk forståelse, og den andre er en kulturell forståelse.³² Med andre ord ser vi en sammensetning av to komponenter. Den juridiske delen av begrepet, kommer fra kulturminnelovens definisjon av hva et kulturminne er. Den kulturelle forståelsen, som også er et relativt begrep, beskriver Christensen som “et tids- og kulturbestemt begrep.”³³ Dette gjenspeiles i overgangen fra “fornminne” til “kulturminne” som skjedde på 70-tallet.³⁴

Christensen påpeker også at "kulturarv" ble mer og mer brukt utover 90-tallet.³⁵ Dette på tross av at en revidert versjon av kulturminneloven ble vedtatt i 1992, som inneholdt en definisjon av kulturmiljø og åpnet opp for en større bruk av begrepet. Også miljøaspektet, som i bærekraftig miljøforvaltning eller lignende, blir mer og mer trukket inn i forvaltningen, da kanskje spesielt etter at Miljøverndepartementet skiftet navn til Klima- og miljødepartementet. Likevel ser man allerede på 1960-tallet at kulturarvsfeltet begynte å knytte seg mer og mer til miljøfeltet.³⁶

Swensen og Guttormsen bruker “kulturarv” som begrep i sin forskning, hvor kulturarv blir beskrevet som det som “som skapes gjennom institusjonelle praksiser som sikter mot å beskytte, bevare og formidle historisk materiell kultur og minner.”³⁷ Med andre ord er institusjonelle praksiser en slags overordnet forvaltning som står for ansvaret når de kommer til offisiell kulturarv, slik som vi også ser Smith snakke om. I Norge er denne forvaltningen fordelt på staten (sentrale), fylkeskommunene (regionale) og kommunene (lokale). Leidulf Mydland påpeker at skal man trekke frem hva som skiller den norske “kulturarvskursen” fra den internasjonale, er det i utgangspunktet ikke så stor forskjell. Det som derimot er et av de viktigste kjennetegnene når det kommer til den norske forvaltningen er “at den i stor grad er dominert og styrt av den offentlige, nasjonale kulturminneforvaltningen, som i mer enn hundre år, gjennom Riksantikvaren, har lagt de viktigste føringene for hva som er viktig å verne, hvorfor og ikke minst hvordan.”³⁸ Denne organiseringen kan vi også se igjen i den danske og svenske kulturminneforvaltningen.

³¹ Christensen 2011: 12

³² Christensen 2011: 12

³³ Christensen 2011: 13

³⁴ Christensen 2011: 13

³⁵ Christensen 2011: 14

³⁶ Christensen 2011: 18

³⁷ Swensen 2013: 11

³⁸ Swensen 2013: 96

I 1918 fikk Danmark sin “Lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer”,³⁹ to år før Norge fikk “Bygningsvernloven” (eller bygningsfredningsloven). At Danmark allerede i 1918 bruker “bymiljø” i lovteksten, er på mange måter forut sin tid. Samtidig som loven kom, ble “Det Særlige Bygningssyn” opprettet for å utøve lovens formål og bestemme hvilke bygninger som kunne fredes i enten klasse A eller B.⁴⁰ Det ble også opprettet en forening som hadde i hovedoppgave å forvalte og verne om gamle bygninger. Denne foreningen fikk navnet “Foreningen til Gamle Bygningers Bevaring” og ble opprettet i 1907.⁴¹ I Norge hadde man på den tiden “Foreningen til norske Fortidsminnesmerkers Bevaring” (Fortidsminneforeningen) som ble stiftet i 1844, med samme, men mer selvpålagte, oppgave som den danske. Vi ser med andre ord parallelle trekk mellom den norske og danske forvaltningen tidlig.

På 70-tallet ble en god del av det administrative innenfor forvaltningen i Danmark endret på, noe vi også ser i Norge (se under oppgavens kap. 2). Det Særlige Bygningssyn ble overført til det nyopprettede “Miljøministeriet”, og “Fredningsstyrelse” ble også opprettet. Dette førte også til en ny versjon av Danmarks bygningsfredningslov.⁴² Videre utover 80-tallet fikk forvaltningen ytterligere omrokninger, og store deler av oppgavene til Det Særlige Bygningssyn ble overført til miljøministeren v/Fredningsstyrelsen.⁴³ I tusenårsskiftet ble “Fredningskontoret” og Det Særlige Bygningssyn flyttet fra Miljøministeriet og tilbake til Kulturministeriet.⁴⁴ Dette førte til at den danske forvaltningen i dag er sterkt preget av et fokus på bygninger og bygningsmiljøer, noe som kan sees i sammenheng med at kulturminneforvaltningen i dag ikke er underlagt Miljøministeriet, men Kulturministeriet, med Det Særlige Bygningssyn som et rådgivende utvalg.⁴⁵

I Sverige startet forvaltningens spede begynnelse på 1800-tallet, da begrepet “kulturarv” begynte å brukes i sammenheng med Sveriges “nationella kulturarv.”⁴⁶ Her var det særlige materielle objekter og monumenter som ble ivaretatt som en del av denne nasjonale kulturarven.⁴⁷ Senere kan vi se dette gjennom blant annet Landsantikvarien i 1945: “Landsantikvarien skall inom sitt verksamhetsområde handhava de kulturminnesvårdande

³⁹ Tønnesen 2018 et. al. forord: 9

⁴⁰ Tønnesen 2018: 47: kap. 2 i Tønnesen et. al.

⁴¹ Tønnesen 2018 et. al. forord: 9

⁴² Tønnesen 2018: 52: kap. 2 i Tønnesen et. al.

⁴³ Tønnesen 2018: 53: kap. 2 i Tønnesen et. al.

⁴⁴ Tønnesen 2018: 58: kap. 2 i Tønnesen et. al.

⁴⁵ Kulturministeriet 2023

⁴⁶ Horgby & Lindström 2002: 308

⁴⁷ Horgby & Lindström 2002: 308

oppgifterna och tillse, att gällande författningar rörande fornminnes- och kulturminnesvård efterlevas.”⁴⁸ Etter dette var det “kulturminner” og “kulturarv” som i stor grad ble brukt av forvaltningen.

I 1976 fikk Sverige en läandsantikvariereform. Dette innebar blant annet et skifte innenfor kulturminnepolitikken. Nå var det ikke lenger bare kulturminner som skulle være i fokus, men også kulturmiljø.⁴⁹ Det ble satt krav om å se på kulturminner og kulturmiljø i forhold til den lokale og regionale forankringen og som en identitetsressurs. Man skulle i større grad enn før ta vare på og fremme helhetlige miljø, og da særlig i form av nabolag. Disse nabolagene skulle tas vare på, på en måte som gjorde at de hadde et hjemmekoselig og tradisjonelt uttrykk.⁵⁰ Med andre ord er det store likhetstrekk med UNESCOs kulturarvpolitikk på den tiden, fokus på bygninger og sammenhengen mellom disse. Dette var på mange måter en rendyrkelse av det man ønsket kulturmiljøet skulle stå for.

Selv om det svenske fagfeltet introduserte “kulturmiljø” på 70-tallet, ble ikke begrepet brukt noe særlig mye av forvaltningen før på slutten av 80-tallet.⁵¹ På den tiden gikk den svenske forskningen på fornminner og antikvariske verdier, til “att transformeras från faktapositivistisk artefaktkunskap, till antropologiskt inspirerad kulturteori.”⁵² Man ser også at det skjedde et skifte fra å ville bevare naturen for antikvariske grunner til å bevare naturen for miljøet og klimaets grunner. Dette ble på mange måter naturvernet etter hvert, og førte til et større fokus på større områder og ikke bare enkelt-fenomener i naturen som ble sett på som viktige å bli tatt vare på.⁵³ Dette er det samme prinsippet som i et “kulturmiljø” hvor man ikke lenger skal bare se enkelt-kulturminne, men heller en større helhet med forskjellige enheter. Dette var nok en av mange grunner til at Sverige i 2014 gikk fra å ha “Kulturminneslagen” til å heller ha “Kulturmiljölagen” som allerede eksisterte fra 1988.⁵⁴ Forvaltningen var med andre ord offisielt blitt til en kulturmiljøforvaltning.

I 2017 ble et prosjekt ledet av Riksantikvarieämbetet på oppdrag fra regjeringen i Sverige startet. Prosjektet skulle rydde opp i forvirringen som regjerte både i sentrale, regionale men også lokale deler av forvaltningen når det kom til bruken og forståelsen av

⁴⁸ Jensen & Petterson 2021: 45

⁴⁹ Jensen & Petterson 2021: 50

⁵⁰ Jensen & Petterson 2021: 50

⁵¹ Jensen & Petterson 2021: 26

⁵² Jensen & Petterson 2021: 76

⁵³ Olwig & Lowenthal 2006: 13

⁵⁴ Pinto-Guillaume 2017: 235

“kulturmiljö”.⁵⁵ I en oppsummerende setning, kan man kanskje si at natur og kultur har sine ulike fagområder, men på mange måter møtes de i landskapet, gjennom kulturlandskapet.⁵⁶

Man kan se tydelige paralleller mellom de skandinaviske landene når det kommer til selve forvaltningen. Bruken av begrepet “kulturmiljø” ser man på en annen side sterkest og mest representert i Sverige, noe som også kan ha hatt en påvirkning i Norges bruk av “kulturmiljø” i sin forvaltning.

1.3 Metode

Denne oppgaven er basert på forskjellige forskningsmetoder. Jeg har hovedsakelig brukt kvalitative metoder og tilnærminger for min forskning, med kvantitative metoder som noe som skal bekrefte de kvalitative gjennom statistikk. Gjennom kvalitativ metode, tester jeg forskningsspørsmålene jeg stiller i problemstillingen min; bruken, sammensetningen og forståelsen av begrepet “kulturmiljø”, både sentralt men også regionalt og lokalt i forvaltningen fra 60-tallet og frem til dagens kulturmiljøplaner og kulturmiljøpolitikk. Her har jeg brukt kombinasjonen av forskningslitteratur, rapporter eller meldinger fra Stortinget og kommunale og regionale planverk.

Jeg har gått bredt ut i min granskning av begrepet “kulturmiljø”. De sentrale dokumentene og lovene kommer først, for å kartlegge hvor strømmingene og de normative kildene kommer fra. Videre har jeg sett på dokumenter som kan gi en indikasjon på hvordan initiativ fra sentrum (autoriserte initiativ) blir tolket i praksis utover i forvaltningen. For å kunne gjøre dette, har jeg benyttet meg av regionale og kommunale kulturminneplaner. Når det kommer til min undersøkelse av hvordan kulturminneforvaltningen i skandinavisk sammenheng blir praktisert og hvordan kulturmiljø og kulturminner eventuelt blir tolket og brukt, har jeg hovedsakelig brukt faglitteratur. Jeg har ikke brukt sentrale dokumenter fra de skandinaviske landene da det er spesielt forvaltningen og dens utvikling jeg ser på i den sammenhengen. Det har også vært en utfordring og skaffe gode nok kilder til dette.

Både regionale og kommunale kulturminneplaner har jeg delvis funnet i arkivene til IKA Trøndelag og delvis på de aktuelle kommunenes nettside. Jeg har både fått positive og negative resultater på søk hos IKA. Arkivportalen er også et hjelpemiddel jeg har brukt for å

⁵⁵ Jensen & Petterson 2021: 12

⁵⁶ Olwig & Lowenthal 2006: 12

finne slike planer. De sentrale dokumentene som stortingsmeldingene er hentet fra regjeringen.no og stortinget.no. Sekundærlitteratur og enkelte rapporter har jeg funnet på Nasjonalbibliotekets nettsider og Riksantikvarens nettsider.

Jeg har vekslet mellom primære og sekundære kilder. Primære kilder “er førstehånds fremstillinger som er lagt på den tiden hendelsene fant sted.”⁵⁷ De primære kildene har gitt meg innblikk i hvordan begrepet har blitt brukt og forstått av de ulike forvaltningsnivåene. På det sentrale nivået vil dette inkludere de ulike meldingene fra Stortinget, lover, offentlige innstillinger, handlingsplaner og rapporter.⁵⁸ På regionalt nivå, er det regionale kulturminne-/kulturmiljøplaner som er hovedsakelig brukt. På lokalt nivå (eller kommunalt) er det også kulturminne-/kulturmiljøplaner som er hovedsakelig brukt. Tidligere og gjeldende lovtekster blir også brukt i denne oppgaven som en del av begrepenes definisjoner og forståelse.

Sekundærkildene “fortolker og analyserer primærkildene, noe som betyr at de er forflyttet fra selve hendelsene.”⁵⁹ I denne oppgaven vil dette innebære store deler av forskningslitteraturen, eksempelvis bøker som inneholder kritikk, informert mening eller/og analyser. Jeg har også vært i kontakt med Riksantikvaren, Trøndelag fylkeskommune og andre kommuner i Trøndelag for å samle inn data i form av tidligere kulturminne/kulturmiljøplaner.

En stor del av den analytiske delen av oppgaven, er basert på regionale og kommunale kulturminne/kulturmiljøplaner og hvordan disse bruker og tolker “kulturmiljø” i forhold til “kulturminner” i sin forvaltning. Den eldste regionale planen for kulturminner som jeg har funnet fra Trøndelag, er fra 1995. I den sammenheng har jeg vært i kontakt med Riksantikvarens kontorer for å få hjelp til å prøve å finne eldre planer, både regional og kommunale. De tidligste kulturminneplanene som fantes i Riksantikvarens arkiver fra Norge generelt, var fra Byantikvaren i Stavanger i 1987 som følger av et høringsforslag til fylket om en kulturminneplan. Det tidligste som fantes om enkelt-kulturminneplaner i Trøndelag fylkeskommune fra kommunalt nivå, var en tilbakemelding på et høringsutkast av Meråkers kulturminneplan fra 1997 som på den tiden var på høring.⁶⁰ Denne korrespondansen med Riksantikvarens arkiv har vært meget verdifull i min forskning rundt kulturminner og kulturmiljøer, og var på mange måter nøkkelen til å finne flere kulturminneplaner fra både kommunalt men også regionalt nivå. Funnet av tilbakemeldingen på høring om Meråkers

⁵⁷ Furseth & Everett 2020: 141

⁵⁸ Furseth & Everett 2020:141

⁵⁹ Furseth & Everett 2020: 141

⁶⁰ Personlig kommunikasjon RA

kulturminneplan, ledet meg også videre til å lete etter den aktuelle kulturminneplanen, og åpnet på mange måter oppgaven min. I den sammenheng kontaktet jeg Meråker kommune, og de fant frem den originale planen og sendte den over til meg.

1.3.1 Idéanalyse

Jeg skal i denne oppgaven undersøke hvordan begrepet og ideen om kulturmiljø har blitt forstått og brukt i norsk kulturminneforvaltning, fra “sentrum” i sentrale myndigheter og videre nedover i forvaltningssystemet. For å kunne gjøre dette, vil jeg gjennomføre en idéanalyse. I følge Øivind Bratberg er ideer “politikkens drivjul, og de er derfor hva vi bør se etter for å forstå politiske aktører for å forklare beslutningene de tar.”⁶¹ Dette er en god beskrivelse på hva vi må ta utgangspunkt i når det kommer til å forstå den nye kulturmiljøpolitikken i den norske forvaltningen. Arbeidet og idéen må anerkjennes sentralt i forvaltningen, før det lokale og regionale kan ha nytte av det på sitt forvaltningsnivå. Derfor er det i denne idéanalysen aktuelt å se på stortingsmeldingene og rapportene som kommer fra dette nivået i forvaltningen. Dette vil med andre ord bli en kvalitativ analysemetode som jeg vil bruke for å prøve å kartlegge et meningsinnhold. Denne typen analyse kan ifølge Bratberg brukes “for ethvert forskningsspørsmål der aktører, oppfatninger og beslutninger er involvert.”⁶² Man kan med andre ord bruke denne analysen for å undersøke hvordan ideer kommer til og beveger seg mellom ulike aktører. I min oppgave betyr dette at jeg også vil undersøke regionale og lokale planarbeid med kulturminneplaner. Dette vil gi meg innblikk i både hvordan ideer blir presentert sentralt, og hvordan disse ideene blir tolket og brukt videre i forvaltningen.

Stortingsmeldingene er normative politiske kilder, hvor departementet søker å sette rammen for videre arbeid innenfor det gitte området. Her vil dette området være kulturminner og etter hvert også kulturmiljø, både på regionalt og lokalt forvaltningsnivå. Stortingsmeldingene er med andre ord et ønsket utgangspunkt, og setter standarden for hvordan forvaltningen på regionalt og lokalt nivå skal jobbe videre. Dette innebærer også begrepsbruk og tolkning av begreper.

Hovedmålet med analysen er som sagt å få oversikt og kartlegge hvilke ideer aktøren eller aktørene har om det gitte fagområdet. Her vil departementet være aktøren, og idéene vil være de som omhandler kulturminner og kulturmiljø. Jeg vil få innblikk i disse ideene

⁶¹ Bratberg 2017: 67

⁶² Bratberg 2017: 67

gjennom skriftlige kilder som bruker begrepene kulturminner og kulturmiljøer, både før men også nå. Her er definisjoner i de ulike stortingsmeldingene en god måte å kartlegge en viss forståelse for begrepene “kulturminner” og “kulturmiljø”.

Typiske forskningsspørsmål skal i en idéanalyse inneholde idéer som er “fremtredende (i betydning/viktighet) hos aktør x” og hvor de er forankret og hva de fører til.⁶³ Slike overordnede forskningsspørsmål, eller ideer, som søker å finne ut noe spesifikt gjennom stortingsmeldingen, finner man i starten av meldingene, altså i innledningene og i sammendragene. Her blir det understreket hva akkurat den meldingen har som sitt fokusområde, og dermed også hva som leser bør ta med seg videre. Det er også her det er lettest å se de største forandringene i ideene fra stortingsmelding til stortingsmelding. De typiske forskningsspørsmålene kan også føre til videre tilbakemeldinger fra andre aktører enn de sentrale myndighetene selv, eksempelvis fra regionalt eller lokalt nivå.

Typisk datamateriale, skal ifølge Bratbergs modell være “alle typer dokumenter, men ofte med klar forfatter og hensikt”.⁶⁴ I denne oppgavens tilfelle, vil dette være tidligere rapporter og innstillinger fra Stortinget, men kan også være tilbakemeldinger fra kulturarvsinstitusjoner etter høringsrunder. I de nyligere stortingsmeldingene er det også utført forskning av en ekstern aktør, eksempelvis som Telemarksforskning. Sammen viser dette hvordan flere aktører har vært med på å utvikle ideen om kulturmiljø både før og etter den siste stortingsmeldingen fra 2019.

1.3.2 Metodekritikk

Det er alltid noe man gjerne skulle gjort eller gjort bedre. I denne oppgaven gjelder dette spesielt arkivøkene og besøkene til IKA Trøndelag. Det har i arbeidet med tematikken minn tatt tid å lokalisere kommunale kulturminneplaner. Nyere planer er lettere tilgjengelig gjennom kommunene sine nettsider. Eldre planer har imidlertid vært vanskeligere å finne, men til slutt har jeg klart å lokalisere noen hos Interkommunalt Arkiv Trøndelag (IKAT). Dette skulle jeg ønske at jeg hadde gjort tidlig i prosessen, slik at jeg kunne innhentet informasjon i god tid til å bearbeide og luke ut hva som er relevant og hva som ikke er det. Med andre ord kunne jeg funnet ut mer om hvor mange planer som faktisk finnes arkivert og

⁶³ Bratberg 2017: 185

⁶⁴ Bratberg 2017: 185

bredden til disse planene, hvis jeg hadde begynt med dette arbeidet tidligere. På en annen side tok teorien og tidligere forskning lang tid å skrive. Hvis jeg da hadde gjort arkivsøk på IKA først, hadde jeg kanskje ikke hatt samme grunnlaget for forståelsen og analyseringen av planene som jeg har etter skrivingen av de andre delene i oppgaven.

Hadde jeg kommet i gang med innsamling av de kommunale kulturminneplanene tidligere, så hadde jeg hatt flere eksempler fra periodene til de forskjellige regionale planene også. Dette ville gi et bredere forskningsresultat og mer bredde i selve oppgaven. Jeg tror likevel at de kommunale planene som er valgt ut på mange måter gjenspeiler perioden den er plassert i og de regionale og sentrale føringene som er aktuelle for den perioden.

Jeg har også funnet to andre regionale planer i etterkant av de tre som jeg opprinnelig hadde med først. Den ene var fra Nord-Trøndelag 2009 og heter “Handlingsplan for kulturminnepolitikk”, og den andre var fra Sør-Trøndelag 2013 og heter “Regional plan for kulturminner”. Hadde jeg funnet disse planene før i skriveperioden, kunne jeg skrevet en mye bedre analyse. Grunnet mye færre dager på å skrive en skikkelig analyse av disse to planene, er ikke teksten godt nok bearbeidet og kan fremstå som mangelfull.

1.3.3 Strukturen til oppgaven

Strukturen i denne oppgaven baserer seg på kronologi. Gjennom bearbeiding av fagmateriale har jeg skrevet en kronologisk gjennomgang av forvaltningen i Norge og dens forhold til “kulturmiljø”-begrepet. Kronologien er presentert gjennom perioder i forvaltningen, som starter med en stortingsmelding eller en lov og definisjoner, altså det sentrale og normative nivået i forvaltningen, for så å gå til regionalt og lokalt forvaltningsnivå for å se påvirkningen av de sentrale myndighetene. Det er når jeg kommer til det regionale og lokale nivåene at drøftingen begynner.

2 Fra forninner og bygningsfredning til kulturmiljø

Vi har nå tatt for oss begrepsforståelsen og forskningen rundt kulturarv på et internasjonalt nivå, i tillegg til den tidligere forskningen som er gjort rundt “kulturmiljø” i Norge, med innblikk i den danske og svenske forvaltningen. I dette kapittelet skal vi fokusere på perioder i den norske forvaltningen fra 1965 og frem til i dag og bruken og forståelsen av begrepene “kulturminne” og “kulturmiljø”. For å lettere kunne se en kontinuerlig utvikling innenfor forvaltningsfeltet og kulturminnepolitikken i Norge, vil den følgende utviklingen bli inndelt etter markante hendelser som markerer betydelige skiller i denne utviklingen. Først begynner vi med bygningsloven fra 1965, som inkluderte bygninger med kulturell eller antikvarisk verdi. Videre beveger vi oss fremover til et stort skille i kulturminneforvaltningen i Norge, nemlig opprettelsen av kulturminneloven i 1978. Her vil det bli gått igjennom faktorer som ledet opp til denne loven for kulturminner, og hvordan ideer om kulturmiljø ble diskutert i forbindelse med loven.

Stortingsmeldinger blir i stor grad brukt til å kartlegge den sentrale forvaltningens utvikling innenfor kulturminnepolitikken. En av de største endringene, er revideringen av kulturminneloven fra å bare ta for seg kulturminner, til å også inneholde “kulturmiljø” i 1992. Etter denne revideringen vil periodiseringen i stor grad handle om hva som legges i “kulturmiljø” i de forskjellige stortingsmeldingene. Her begynner vi også å se fremveksten av regionale og kommunale kulturminneplaner. I den sammenheng skal vi se på fem forskjellige regionale planer og deres inkludering av kulturmiljø fra Trøndelag, både før og etter sammenslåingen av Nord- og Sør-Trøndelag. Her vil også kommunale planer bli tatt med for å se hvordan sentrale føringer blir tolket og brukt nedover i forvaltningssystemet. Dette leder til slutt frem til den siste stortingsmeldingen, som lanserte “kulturmiljøpolitikk” som et resultat av en videreutviklet “kulturminnepolitikk”. Etter denne stortingsmeldingen ser vi også en markant økning i kulturminneplaner på kommunalt nivå, i tillegg til en ny regional plan for Trøndelag fylke.

For å ha litt bakgrunnsinformasjon før vi ser på bygningsloven fra 1965, starter vi i 1905. Dette året fikk Norge sin første lov som inkluderte det vi i dag kaller kulturminner. Denne loven bar navnet “Lov om Fortidsminder”, og vernet om forninner fra forhistorisk tid i tillegg til gjenstander og bygninger fra middelalderen.⁶⁵ Her var det ikke helhetlige miljø det ble sett på, men heller enkelt objekter. Selv om denne loven også tok for seg bygninger,

⁶⁵ Solberg & Tschudi-Madsen 2020

kom det likevel en ny lov som konsentrerte seg om bygningsområdet av den norske kulturarven; “Bygningsfredningsloven” eller “Bygningsvernloven” fra 1920.⁶⁶ Både fornminneloven og bygningsfredningsloven ble brukt av forvaltningen helt frem til kulturminneloven ble vedtatt i 1978.

I tiden etter at bygningsfredningsloven og fornminneloven ble tatt i bruk på begynnelsen av 1900-tallet, kom det i tillegg en ny lov; Bygningsloven. Denne loven trådte i kraft i 1965. Det den nye bygningsloven gjorde, var å åpne for verning av “spesialområder”. I originalversjonen av loven (som senere ble plan- og bygningsloven) ble anlegg av antikvarisk eller kulturell verdi inkludert i lovteksten.⁶⁷ Områder som hadde slike verdier, var underlagt § 25 punkt 6, altså “Spesialområder”:

Herunder fiskebruk, friluftsområder som ikke går inn under nr. 4, områder for anlegg og drift av kommunal-teknisk virksomhet, grav- og urnelunder, vann- og kloakkrenseanlegg, områder for opplag og destruksjon av avfall, steinbrudd, grustak, anlegg for forsvaret og sivilforsvaret og anlegg som på grunn av historisk, antikvarisk eller annen kulturell verdi bør søkes bevart.⁶⁸

Det som er interessant med dette, er at det var snakk om områder i større skala enn enkeltobjekter. Dette ble uttrykt gjennom å nevne både “spesialområder” og “anlegg”, som begge er, eller kan være, større enn et enkelt-minne. Det var bygningsrådet som skulle ta seg av forvaltningen av denne loven i kommunene. Det kunne også opprettes reguleringsråd, som fikk ansvaret for et bestemt område, eller et fasaderåd. Gjennom denne organiseringen innad i den lokale forvaltningen, ser vi at det var et ønske om å ha en mulighet til å ta vare på, eller tilby råd om fasader i et bygningsområde.⁶⁹ Bygningsloven var på mange måter starten på en prosess som innebar vernede bygninger av ulike aldre på et plannivå i kommunene.

I en revidert utgave av bygningsloven fra 1973, kan vi se at lovteksten har hatt en utvikling fra å snakke om anlegg av kulturelle verdier, til å si følgende om offentlige “utbyggingstiltak og andre offentlige tiltak som må settes i verk i fylket for å gjennomføre den planlagte utnytting av naturressursene m.v.[...]”⁷⁰ i § 17a bokstav d: “[...] med naturvern,

⁶⁶ Christensen 2011: 72

⁶⁷ Bygningslov av 18. juni 1965 § 25 punkt 6

⁶⁸ Bygningslov av 18. juni 1965 § 25 punkt 6

⁶⁹ Bygningslov av 18. juni 1965 § 9

⁷⁰ Bygningslov 1973 § 17a bokstav d

vern av fortidsminner, eldre bebyggelse og andre særpregede miljøer og kulturminner”.⁷¹ Her ser vi med andre ord at kulturminner, fortidsminner, bygninger og naturvern ble nevnt som en del av en felles sammenheng.

Selve saksfeltet som omhandlet fornminner og bygningsferdninger, ble i 1973 overført til det nystiftede Miljøverndepartementet.⁷² I den sammenheng ble det satt ned en komité som blant annet inneholdt en bygningsfredningskomité (byggningsfredningsloven, bygningsloven) og en fornminnekomité (fornminneloven). Disse komiteene skulle jobbe både sammen og individuelt om å utarbeide en ny og bedre felles lov for fagområdene; “Lov om kulturminner”. Det ble lagt frem et forslag fra fornminnekomitéen om å videreføre “Vernebestemmelser for kulturlandskap i gjeldende lover”,⁷³ med en noe utdypet mening fra fornminnelovens reviderte lov av 1973, til den nye kulturminneloven. Med dette var kulturlandskap foreslått som en del av den kommende kulturminnelovens ansvarsområde. Kulturlandskap hadde mye å si for fornminnene og området rundt. I et stort område med mange fornminner, kunne det være hensiktsmessig å ha sikringssoner eller hensynssoner som en margin til hvor nært man kunne bevege seg når det kom til inngrep i landskapet. Et kulturlandskap ville også forsterke fornminnets tilknytning til plassen, og man fikk med dette et større område som kunne ligne på det vi idag kaller “kulturmiljø”.⁷⁴

Revisjonen av fornminneloven og involveringen til bygningsvernkomitéen førte på mange måter til et ønske om en felles lov, da begge fagområdenes lover hadde mangler, og at “samfunnsutviklingen også preger andre sider av kulturvernet”,⁷⁵ altså ikke bare fornminner og bygninger. I skrevet “Om lov om kulturminner” fra 1977, blir det lagt frem hvorfor det var et behov for en ny lov som omhandlet kulturarvsfeltet og kulturminnene, av blant annet fornminnekomitéen og bygningsfredningskomitéen.

Når det kommer til bygningsfredningskomitéens bruk av begreper i sin innstilling i skrevet, nevner de blant annet “bygningstiljøer” som en viktig del av deres tilbakemelding til en ny lov om kulturminner. Her påpeker komitéen at det de siste årene har vært et skifte i politikken fra å primært gjelde “enkeltstående hus og anlegg til å gjelde hele miljøer”,⁷⁶ og at selve begrepet “fortidsvern” har på mange måter utvidet seg til å bli “kulturvern.”⁷⁷ Dette

⁷¹ Bygningslov 1973 § 17a bokstav d

⁷² Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 6

⁷³ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 13

⁷⁴ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 6

⁷⁵ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 8

⁷⁶ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 9

⁷⁷ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 9

viser den utvidede forståelsen for hva et kulturminne kan være, da man går fra å bruke et veldig ene-rettet ord som “fortidsvern” til et større og mer inkluderende begrep som “kulturvern”.

Fornminnekomitéen på sin side, fokuserte mest på ønsket om å kunne utvide grensen til et fredet fornminne, eller å kunne inkludere kulturlandskapet rundt (som foreslått i revidering av fornminneloven 1973). Dette kan tolkes som et ønske om det vi i dag kaller hensynssoner, eller sikringssoner.⁷⁸ Komitéen legger også vekt på at det skal kunne fredes større områder. På en annen side blir det her ikke spesifisert om dette gjelder et område med flere kulturminner, eller bare et større område rundt kulturminnet/fornminnet, som en sikrings- eller hensynssone.

“Om lov om kulturminner” trekker også inn naturvernloven som en viktig del av selve kulturminnevernet. Naturvernloven sier blant annet at det kan vedtas “vern av kulturminner som en del av et omkringliggende landskap.”⁷⁹ Dette bekrefter viktigheten mellom kulturminner og naturlandskap, som vi også kan kalle kulturlandskap. På en annen side blir det også påpekt at det er “landskapets karakter som er det primære, mens kulturminnene blir deler av landskapet.”⁸⁰ Med andre ord er kulturminnet et tillegg, mens det er landskapet som er hovedfokuset primært sett, når det gjelder naturforvaltningens interesser gjennom naturvernloven. Dette er noe vi også ser i UNESCOs beskrivelse av forholdet mellom kultur og natur (se s. 4).

Noe som også er viktig å påpeke er at det gjennom SEFRAK-registreringen som ble utført på 70- og 80-tallet, kun ble registrert bygninger og ikke helhetlige miljø. Kriteriene for SEFRAK-registreringen gjorde at man så bygningene hver for seg i stedet for samlet som en helhet. Selv om dette var meningen, da formålet med registreringen var å få oversikt over verneverdige hus i de ulike kommunene og fylkene i landet, er det grunn til å tro at disse verdiene ble overført også inn i selve forvaltningen. Man kan si at de enkelte kulturminnene ble registrert, mens landskapet og miljøet rundt, ikke ble tatt med i denne vurderingen av blant annet tilstand og verneverdier. Denne fremgangsmåten ble brukt under hele prosjektet, som varte fra 70-90-tallet.

I 1978 fikk Norge “Lov om kulturminner”, altså kulturminneloven. Loven trådte i kraft 1. januar 1979, og var utformet etter de tilbakemeldinger forvaltningen hadde kommet med, i tillegg til det juridiske. Den første versjonen av loven fra -78 inkluderte ikke

⁷⁸ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 14

⁷⁹ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 17

⁸⁰ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 17

“kulturmiljø” som begrep og som en del av lovens omfang, men tok for seg i all hovedsak “kulturminner”. I “Om lov om kulturminner” fra 1977, ble et utkast av definisjonen av et kulturminne beskrevet som følgende:

Med kulturminner menes i denne lov faste og løse fornminner og skipsfunn i eller over jorden, sjøbunnen og vassdrag, og arkitektonisk eller kulturhistorisk verdifulle byggverk og anlegg av enhver art.⁸¹

Som tidligere nevnt avløste kulturminneloven bygningsfredningsloven og fornminneloven ved å kombinere disse lovene til en og samme lov. Med andre ord var kombinasjonen av disse to fagområdenes forslag til hva som kunne være med i en ny lov, basert på de to allerede eksisterende lovene fornminneloven og bygningsvernsloven. Dette ser vi i definisjonen over, da både bygninger og fornminner er til stede i lovteksten. Bygningsloven på sin side gjaldt fortsatt, og ble mye brukt i sammenheng med kulturminneloven.⁸² Den var gjeldende helt frem til 1984, da den ble omgjort til plan- og bygningsloven.

Ved utgangen av 1978, hadde altså fornminnevernet og bygningsvernet samlet seg til en ny lov, noe som kommer tydelig frem i stortingsmeldingen “St.meld. nr. 39 (1986-87) Bygnings- og fornminnevernet”. Dette er også den første stortingsmeldingen som tar for seg mange av kulturarvsbegrepene som er i bruk i forvaltningen i dag, som “kulturminner”, “kulturlandskap” og “kulturarv”.

Stortingsmeldingens tittel setter søkelyset på det som legges vekt på i selve meldingen, nemlig “Bygnings- og fornminnevernet”. Som vi vet, var både fornminnevernet med fornminneloven og bygningsvernet med bygningsfredningsloven avløst av kulturminneloven. Det er dette som preger meldingen, da det i stor grad er fokus på fornminner og bygningsvern og forvaltningen av disse. Vi ser også en videreutvikling av hva et "bygningstiljø" kan inneholde. Bygningstiljøer eksemplifiseres gjennom benevnelser som Akershus festning, Bryggen i Bergen og Røros Bergstad, som blir sett på som viktige representanter for slike miljø.⁸³ Noe som kanskje er problematisk med bruken av “miljø” i denne stortingsmeldingen, er at det ikke blir forklart hva et slikt “miljø” defineres som, eller hva som er kravene for at noe kan være et miljø i en kulturminnesammenheng. Dette kan gi et inntrykk av at man har kulturminner på den ene siden, og kulturlandskap eller større områder

⁸¹ Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 35-36

⁸² Ot. prp. nr. 7 (1977-1978): 15

⁸³ Meld. St. 39 (1986-87): 3

med natur på den andre siden. Kulturminner kan også inneholde spesifikke bygningsmiljø eller bymiljø.

Det vi også ser i meldingen er forklaringen på hvor viktig det var å ta hensyn til natur og miljø i et samfunn som utviklet seg i stor fart.⁸⁴ Vi ser med andre ord at selv om fokuset er på fornminne- og bygningsvernet, blir også natur og miljø tatt med som viktige faktorer for å forstå helheten. Det blir videre forklart at selve saksfeltene kulturvern og natur og miljø har blitt mer eller mindre slått sammen, noe som “har gjort det mulig å utvide arbeidsfeltet og verne nye kulturminnetyper og miljøer”.⁸⁵ Meldingen sier også at “det er nøye samspill mellom våre naturgitte forhold og kulturminnene.”⁸⁶ I den sammenheng blir det påpekt at dette spesielt omhandler den eldste delen av vår historie, altså vil dette inkludere fornminnevernet. Noe som er verdt å legge merke til, er at meldingen fremstiller skillet mellom kulturarv og naturarv som utfordrende:

Naturvernets mål er å ta vare på et representativt utsnitt av norsk natur. Spesielt når det gjelder vern av hele kulturlandskap er det klare sammenfallende interesser.⁸⁷

På en annen side blir det påpekt at dette kan være positivt for fremtidig samarbeid mellom de to forvaltningsområdene, og at det “til dels kan være vanskelig å trekke klare skiller mellom hva som er naturvern og hva som er kulturminner”⁸⁸:

For å sikre at de samlede verneinteressene kommer tilstrekkelig fram i forhold til utbyggingsinteressene, er det derfor nødvendig med et nært og godt samarbeid mellom natur- og kulturminnevernet.⁸⁹

Samarbeidet mellom naturvern og kulturvern blir her trukket frem som områder med viktige verdier som bør videreføres til de senere generasjonene. Vi ser altså her at både bygninger, kulturlandskap, natur og miljø er viktige nøkkelord i denne stortingsmeldingen. Videre blir det også forklart at “vernearbeidet har hatt en markert utvikling fra vern av bygninger og

⁸⁴ Meld. St. 39 (1986-87): 3

⁸⁵ Meld. St. 39 (1986-87): 3

⁸⁶ Meld. St. 39 (1986-87): 10

⁸⁷ Meld. St. 39 (1986-87): 10

⁸⁸ Meld. St. 39 (1986-87): 10

⁸⁹ Meld. St. 39 (1986-87): 10

enkeltstående monumenter til vern av hele miljøer og landskap.”⁹⁰ Noe av det som er interessant med dette, er at bygninger og bygningsmiljø blir sett sammen med andre kategorier av kulturminner, eksempelvis fornminner både løse og faste, eller kulturlandskapet rundt.⁹¹

Når det gjelder kulturlandskap, ble det i stortingsmeldingen ikke beskrevet hva som legges i det begrepet eller hvordan det tolkes. Det som derimot ble poengtert, var at det i økende grad var et behov for å verne om større kulturlandskap, og ikke bare mindre bruddstykker.⁹² Dette ble blant annet satt i kontekst til det kulturminneloven sa om hva som måtte ligge bak en kulturlandskapsfredning:

Etter kulturminneloven må formålet med områdefredningen være å bevare virkningen av et allerede fredet kulturminne i landskapet eller miljøet eller å beskytte vitenskapelige interesser som knytter seg til dette.⁹³

Som vi har sett i blant annet “Om lov om kulturminner”, er det kulturminnet i seg selv som er primærfokuset i en frednings- eller vernesammenheng. Landskapet rundt blir på en måte satt på en andre plass. Det er i naturvernloven man i større grad kan verne om større kulturlandskap, hvor både kulturminnet og landskapet spiller på lag og i større grad er likestilt.⁹⁴

Spenningen mellom natur og kultur i stortingsmeldingen fra 1986, er spesielt til stede når det kommer til samisk kultur. I meldingen blir det sagt at “innen samisk kulturminnevern har samspillet med naturen og de naturgitte forutsetninger, det samlede kulturlandskap, særlig betydning.”⁹⁵ Inkludering av samisk kultur og forståelsen for at den i større grad består av natur enn de typiske kulturminnene som i lang tid har blitt trukket frem, eksempelvis som bygninger, viser et unntak fra fokuset på den typiske autoritære kulturminneforvaltningen. Kulturlandskap er med andre ord sterkt til stede i den samiske kulturarven.

Som en videreførelse av arbeidet som ble gjort under SEFRAK-registreringen, ble prosjekter som “Prøveprosjekt kulturminneregistreringen” (1984) og “Kulturminnevernets intensjon og funksjon” (1995) startet av Riksantikvaren med samarbeidere. Dette er

⁹⁰ Meld. St. 39 (1986-87): 14

⁹¹ Meld. St. 39 (1986-87): 8

⁹² Meld. St. 39 (1986-87): 24-25

⁹³ Meld. St. 39 (1986-87): 25

⁹⁴ Meld. St. 39 (1986-87): 25

⁹⁵ Meld. St. 39 (1986-87): 17

eksempler på viktige prosjekter som illustrerer viktigheten med samarbeid for å oppnå oversikt over hvordan man registrerer og eventuelt forvalter kulturminner. I stortingsmeldingen fra 1986-87, blir følgende ønske om kommunale oversikter over kulturminner knyttet til kommunens planprosesser formidlet:

Ved et godt utbygd samarbeid mellom lokalsamfunnet og de sentrale vernemyndighetene, kan kommunene gjennom egen planlegging stimuleres til å ta kulturminnevernet på alvor.⁹⁶

Med andre ord er det her ikke pålagt at kommunene lager egne planer for kulturminner, men heller et råd til kommunene for å kunne oppnå en bedre oversikt over eksisterende kulturminner. Vi ser ogs at samarbeid blir oppfordret. Dette førte til de første planene om kulturarv og kulturminner i Norge. De første planene skal også, ifølge Riksantikvaren, ikke hatt “kulturminneplan” som navn, men heller verneplan for kulturminner, eller reguleringsplaner med et punkt eller et tema hvor fokus på kulturminner ble beskrevet.⁹⁷

Skiftet i kulturminneforvaltningen og kulturminnepolitikken som vokste frem på 70-tallet og fortsatte videre fremover i tid, kan man også se i sammenheng med Smiths “authorised heritage discourse”.⁹⁸ Som vi kan se i “Om lov om kulturminner”, er det utelukkende eksperter fra ulike kulturarvsinstitusjoner som deltar i og som blir invitert med inn i prosessen, enn det er uoffisielle. Det som er vanskelig å få oversikt over, er hvorvidt dette ønsket om å verne og bevare et bredere sosialt menneskelig kulturarvsområde har god utsikt til å bli gjennomført, eller om det stoppet opp ved de sentrale myndighetene. Det er her utviklingen av kulturminneplaner kan gi oss en indikasjon på når og hvordan de lokale, og regionale, nivåene retter seg etter sentrale styringer i forvaltningen.

Det er tydelig at man innen forvaltningen manglet et begrep som dekket mer sammensatt kulturarv, slik som både “natureculture” og “assemblage”. Resultatet av dette var revideringen av kulturminneloven i 1992. I revideringen blir “kulturmiljø” inkludert som et eget begrep og område innenfor lovens virkeområder, i tillegg til at “kulturminner” får en litt annen formulering i sin definisjon:

⁹⁶ Meld. St. 39 (1986-87): 16

⁹⁷ Personlig kommunikasjon med RA

⁹⁸ Swensen 2013: 96

Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til.⁹⁹

Et kulturmiljø ble definert som følgende:

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng.¹⁰⁰

Etter denne revideringen, ble det opprettet et pilotprosjekt av Miljøverndepartementet, hvor ulike offentlige aktører nedover i forvaltningssystemet skulle produsere og legge frem en kulturmiljøplan. En av disse aktørene var Nord-Trøndelag fylkeskommune. Det er interessant at det i den sammenheng blir initiert til en “kulturmiljøplan” og ikke en “kulturminneplan”, selv om kulturminneplaner er dominerende i forvaltningsfeltet fremover i tiden etter dette prosjektet. Dette kan være en naturlig årsak av at man på den tiden ikke helt visste hvilke kulturmiljø som fantes, men at man likevel ville prøve ut begrepet på forskjellige nivå i forvaltningen.

Vi har i dette kapitlet sett på hvordan kulturmiljø har utviklet seg fra å være små fokusområder i fornminne- og bygningsvernet, til å bli definert i kulturminneloven. Mye av dette har med tilnærmingen naturvernet og kulturvernet etter hvert hadde, noe som overførte erfaringer fra et felt til et annet. Kulturvernet og naturvernet fant sine felles interesser. Ved å også prøve ut begrepet og konseptet “kulturmiljø” i egne verneplaner, tester også det sentrale nivået hvordan “kulturmiljø” blir mottatt nedover i forvaltningssystemet.

⁹⁹ Kulturminneloven 1992: § 2

¹⁰⁰ Kulturminneloven 1992: § 2

3 Kulturmiljø i regionale planer, 1993-2011

En av de offentlige aktørene som ble med på verneplan-prosjektet i regi av Miljøverndepartementet, med oppstart i 1993, var Nord-Trøndelag fylkeskommune. Prosjektet var et svar på “Handlingsplan for kulturminneforvaltning” fra 1992, som anbefalte sentrale myndigheter om å starte en prosess for å utarbeide “en plan hvorledes kulturminnehensyn kan ivaretas innenfor deres respektive virkefelt.”¹⁰¹ Verneplanen som Nord-Trøndelag fylkeskommune vedtok i 1995, etter dette ønsket fra sentrale myndigheter, fikk tittelen “Verneplan for kulturmiljø”. Dette pilotprosjektet var den første aktive bruken av kulturmiljø som fagbegrep og overordnet fokusområde innad i forvaltningen. Om dette kom fra revideringen av kulturminneloven, er høyst sannsynlig. Det verneplanen fra Nord-Trøndelag på mange måter prøvde å gjøre, var å bryte med stortingsmeldingen fra 1988-89, som i større grad la vekt på kulturminner og ikke kulturmiljø som en prioritet i det norske kulturarvsfeltet. I verneplanen for kulturmiljø, ble kulturminnelovens definisjon fra revideringen i 1992 brukt for å definere et kulturmiljø:

områder der kulturminner inngår som del av en større helhet eller sammenheng. Dette omfatter bl.a. områder og bygningsmiljøer i byer og tettsteder og områder som faller inn under begrepet kulturlandskap, jf Ot. prp. nr. 5 1 (1991-92) Om lov om endringer i lov av 9.juni 1978 nr. 50 om kulturminner.¹⁰²

Verneplanen representerte behovet for å utforske hva som skulle legges i et kulturmiljø i forhold til et kulturminne. Uansett er det etter dette prosjektet at flere og flere aktivt bruker kulturmiljø i planarbeidet. Likevel er det kulturminneforvaltning og kulturminner som enda dominerte fagfeltet. Kulturmiljø ble på mange måter sett på som en underkategori, i tillegg til kulturlandskap og kulturminner.

Prosjektet rundt denne verneplanen fra Nord-Trøndelag fylkeskommune, søkte i all hovedsak “å prøve å utvikle et sett kriterier for å sålde ut de mest verdifulle” kulturmiljøene.¹⁰³ Disse kriteriene skal vi se på senere i oppgaven. Verneplanen var også i og for seg inspirert av naturforvaltningens arbeid med “fylkesvise verneplaner for ulike

¹⁰¹ Haga 1992: 10

¹⁰² Dahle & Tingstad 1995: 7

¹⁰³ Dahle & Tingstad 1995: 10

naturtyper.”¹⁰⁴ Dette arbeidet ble startet flere tiår før kulturminneforvaltningen begynte med sine verneplaner,¹⁰⁵ og det er veldig tydelig at denne regionale verneplanen søker å slå sammen forvaltningsområdene til kultur og natur gjennom å bruke “kulturmiljø” som et samlende begrep.¹⁰⁶ Dette skjer gjennom den parallelle bruken av ordene “kultur” og “natur” som er gjennomgående i hele planen. “Kultur”-ordene har gjerne forskjellige sammensetninger, eksempelvis med -miljø eller -landskap.

I arbeidet med planen, kontaktet fylkeskommunen alle kommunene angående utarbeidingen av planen. I tillegg ble det i noen kommuner blitt benyttet lokalmiljøets kompetanse som en ressurs for å tilegne seg kunnskap om det gitte området og dets kulturminner og kulturmiljøer.¹⁰⁷ Dette gjorde også at fylkeskommunen kunne stille med råd til utarbeiding av kommuneplaner som inneholdt kulturminner eller større områder med kulturhistorisk verdi.¹⁰⁸ Vi må også huske at det i 1995 ikke var et like stort utbredt fagnettverk av personer som jobbet med kulturminneforvaltning, og forvaltningen var på mange måter ikke profesjonalisert i like stor grad som den er i dag.

Skal vi klare å tolke hva planen vil oppnå, må vi først skjønne hva som legges i de ulike begrepene i denne sammenhengen. I utgangspunktet ser det ut som at planen tar utgangspunkt i definisjonene på “kulturminne” og “kulturmiljø” fra kulturminneloven. Likevel blir det lagt til en ytterligere mening til de to begrepene:

Kulturmiljø kan ha svært forskjellig geografisk avgrensing, bl.a. basert på begrepene helhet og sammenheng. Rent forvaltningsteknisk er det neppe hensiktsmessig å avgrense et "kulturmiljø" så sterkt at en egentlig står tilbake med et "kulturminne". Et gardstun kan betraktes både som et kulturmiljø eller et kulturminne, men med innmark, utmark, skog, seter, allmenningsrettigheter, eventuelt også grannelag eller grend, finnes ingen annen kategori i kulturminnelova enn "kulturmiljø". Noe av det samme kan sies om byområder, men i byområder har en mer praksis med styring med annet hjemmelsgrunnlag (PBL §25).¹⁰⁹

¹⁰⁴ Dahle & Tingstad 1995: 9

¹⁰⁵ Dahle & Tingstad 1995: 9

¹⁰⁶ Dahle & Tingstad 1995: 11

¹⁰⁷ Dahle & Tingstad 1995: 9

¹⁰⁸ Dahle & Tingstad 1995: 9

¹⁰⁹ Dahle & Tingstad 1995: 29

Her kan man se at Nord-Trøndelag fylkeskommune anerkjenner problemstillingen rundt hvor grensen går forvaltningsteknisk, og for hva som er kulturminne og hva som er kulturmiljø, gjennom eksempelet om et gårdstun. Ut ifra det som blir beskrevet som en viktig del av hva som blir ment med omfanget av et kulturmiljø i denne sammenhengen, kan man se paralleller med hva et kulturlandskap er. Kulturlandskap blir på den andre siden bare til en viss grad tatt med i planen, da det er “kulturminne” og “kulturmiljø” som dominerer.

Målet for selve prosjektet bak verneplanen, kan sammenfattes som følgende: 1) Finne og identifisere flere kulturmiljø i Nord-Trøndelag, gjennom verdier som eksempelvis historisk dybde, mangfold og “muligheter for opplevelse, trivsel og identitetsfølelse.”¹¹⁰ 2) Legge frem forslag for hvilken verneform som passer til de representative utvalgene av kulturmiljø. 3) Å øke bevisstheten rundt kulturmiljøvern når det gjelder arealdisponering og arealplanlegging. 4) Å samle inn erfaringer når det gjelder arbeidsmåter og generelle erfaringer som “kan ha overføringsverdi”.¹¹¹ Og til slutt 5) viktigheten med å utveksle erfaringer og kompetanse for å styrke den generelle fagkompetansen til forvaltningen.¹¹²

Disse målene kan på mange måter sees på som veiledende for det kommunale verneplanarbeidet, i tillegg til den regionale forvaltningen selv. Her kan kommunene ta inspirasjon fra hvordan fylkeskommunen har jobbet. I tillegg beskrev også fylkeskommunen hvilke lover som lå til rette for fredning og verning av kulturminner og kulturmiljø, noe som er nyttig for kommunen å vite i sitt arbeid med en kulturminneplan.¹¹³ Fra de ovenfornevnte målene med planen, er det mest relevante punktet for denne oppgaven å se på hvilke kulturmiljø som ble valgt ut, og hva de representerte.

Både “kulturmiljø” og “kulturlandskap” ble snakket om i sammenheng med en “miljømessig forsvarlig måte” å ivareta disse på.¹¹⁴ Hva som legges i en “miljømessig forsvarlig måte” kan bety flere ting. Miljøvern er et av de mulige tolkningene på hva “miljømessig forsvarlig” kan bety. Man kan på en annen side stille spørsmål ved om sammenhengen mellom kulturlandskap og det miljømessige vil helle mer mot en naturtilnærming i stedet for områdeavgrensning.¹¹⁵ Vi får bekreftet at dette er en bedre måte å avgrense på: “for å få fram sammenhenger mellom naturens forutsetninger og menneskets

¹¹⁰ Dahle & Tingstad 1995: 5

¹¹¹ Dahle & Tingstad 1995: 5

¹¹² Dahle & Tingstad 1995: 5

¹¹³ Dahle & Tingstad 1995: 36-40

¹¹⁴ Dahle & Tingstad 1995: 7

¹¹⁵ Dahle & Tingstad 1995: 7

bruk av den gjennom tidene, bør kulturmiljø helst avgrenses langs naturlige grenser i landskapet.”¹¹⁶

Planen fra Nord-Trøndelag viste også til en rekke vernekriterier, eller verdivurderings stikkord, i utvelgelsen av planens verneverdige kulturmiljø. Disse har ingen direkte sammenheng med målene til planen, men er heller en tradisjonell verdivurdering av hva som legges i kulturminnet det er snakk om. Det fylkeskommunen gjør her, er å overføre denne typiske måten å verdivurdere et kulturminne på til å også gjelde kulturmiljø. Om dette kan påvirke måten man vurderer et kulturmiljø, skal vi nå se nærmere på.

Hovedmålet i planen vr å oppnå en bred representativitet, altså hvilke områder og kulturmiljøer som skulle bli sett på som gode representanter for de ulike delene av Nord-Trøndelag fylke. Innenfor dette hovedmålet, har fylket også inkludert noen underkategorier om hvordan man kan vurdere om et kulturmiljø er representativt: “et geografisk område, et fenomen, en tid, en type, et mangfold, også kulturelt mangfold, en egenart”.¹¹⁷ Videre blir følgende verneverdier nevnt som viktige i en vurdering om et kulturmiljø bør tas med i en regional plan:

- “Sjeldenhet, særpreg”
- “Identitetsverdi”
- “Symbolverdi”
- “Historisk og naturhistorisk kildeverdi”
- “Alder, tidsdyp, kontinuitet”
- “Autentisitet”
- “Variasjon, mangfold”
- “Homogenitet”
- “Pedagogisk verdi”
- “Sjønnhetsverdi, kunstnerisk verdi”
- “Bruksverdi”
- “Miljøverdi, helhet, sammenheng”

Disse stikkordene kunne brukes av kommunene når de etter hvert skulle begynne å lage sine egne kulturminne/kulturmiljøplaner.¹¹⁸ Som tidligere nevnt ser vi her en form for overført

¹¹⁶ Dahle & Tingstad 1995: 29

¹¹⁷ Dahle & Tingstad 1995: 30

¹¹⁸ Dahle & Tingstad 1995: 31-33

betydning fra at verdiene gjelder kulturminne til kulturmiljø. Samtidig er miljøverdier, helhet og sammenheng meget relevante ting å se på i en kulturmiljø-sammenheng.

Ved å bruke en metode som er typisk for verdivurderingen av kulturminner, vil dette også påvirke hvordan man ser på kulturmiljøet. Vi ser at de relativt nye idéene om hva et kulturmiljø er, er ennå ikke ferdig. Dette reflekteres også i forvaltningens arbeid med kulturmiljø i forhold til kulturminner. I verneplanen til Nord-Trøndelag fylkeskommune, blir det i alt referert til 23 ulike områder fra fylket, som blir sett på som regionalt viktige kulturmiljø.¹¹⁹ Vi kan plassere dem i en oversikt som i tabellen under.

År	Fylke	Samiske	Bymiljø	Landbruk	Industri	Komplekse	Krig	Arkeologisk
1995	NT	2	2	5	1	5	2	6

Tabell 1: Guri Vatne, 2023¹²⁰

Hva vi kan hente ut av dette, er at det i stor grad blir prøvd å se på natur og kultur i sammenheng og i forhold til hverandre når et kulturmiljø skal vurderes som verneverdig. Mange av disse kulturmiljøene ligger under kategorien “komplekse” fra tabellen ovenfor, og består generelt mye av områder fra Trøndelagskysten. Vi ser likevel at det til tider er en viss grad av mer fokus på det kulturelle og kulturminnene enn naturen i seg selv, eksempelvis gjerne bygninger fra middelalderen under “arkeologisk”. Dette kan komme av verdivurderingskriteriene som blir brukt for å vurdere et kulturmiljø som verneverdig. På mange måter kan dette sees på som en gammel vane fra tidligere år i forvaltningen, som krever en omvending i kulturminnepolitikken fra den tiden. En plass må man begynne for å starte forandringer, og selv om kulturminner på den tiden var fremdeles det mest fremtredende gjennom blant annet samme bruk av vurderingskriterier, prøvde man å bryte den normalen med å introdusere “kulturmiljø” offisielt for forvaltningen.

Verneplanen for Nord-Trøndelag, førte til at det kommunale nivået begynte å se på egne kulturminner i sin kommune. I en tilbakemelding på Meråkers kulturminneplan som var på høring i 1997, finner vi “Kommunedelplan kulturminner 1996-1999”. Selve høringsuttalelsen finnes i Riksantikvarens arkiver, mens kommunedelplanen fra Meråker finnes i deres kommunale arkiver. Det er stor grunn til å tro at planen er basert på den

¹¹⁹ Dahle & Tingstad 1995: 34-35

¹²⁰ Dahle & Tingstad 1995: 34-35

regionale verneplanen for kulturmiljø fra 1995.¹²¹ Høringsuttalelsen tar for seg de samiske kulturminnene i den kommende kulturminneplanen. Her blir det uttrykt vanskelighetene med “å skille mellom kulturminne og kulturmiljø.”¹²² Videre blir det påpekt at det meste av de samiske kulturminnene strekker seg over større områder, eksempelvis som i en samisk boplass. Her er det ikke bare gammen som er en del av kulturminnet, men også spor i kulturlandskapet rundt. Det kan også finnes opp til flere spor etter gammetufter over et større område. Dette vil Samisk kulturminneråd kategorisere som et kulturmiljø, ifølge tilbakemeldingen.¹²³ Ideen om kulturmiljø er med andre ord ikke så enkel å bruke i praksis, selv om myndighetene ønsker mer fokus på den typen forvaltning.

Kommunedelplanen fra Meråker (1996-1999), sier følgende om sitt formål: “Med kommunedelplan for kulturminner får Meråker kommune et nyttig redskap i det viktige arbeidet med å forvalte vår kulturarv.”¹²⁴ Videre blir det henvist til Miljøverndepartementets rundskriv fra 1993 om den lokale kulturminneforvaltningens rolle i å tenke sammenheng mellom kultur og natur:

Kulturminneforvaltningen er en viktig del av helhetlig miljø og ressursforvaltning. Det er viktig at kommunene ser bevaring av naturgrunnet og kulturminnene i sammenheng med arealpolitikk i utvikling. Det er en av hovedbegrunnelsene for bevaring og vern av kulturminner at man skal sikre de kulturelle spor fra fortiden for de fremtidige generasjoner.¹²⁵

Arbeidet med kulturminneplaner for kommunene kan vi her se at ble sett på som viktige for den generelle kulturminneforvaltningen. Dette rundskrivet i tillegg til den regionale planen for kulturmiljø i Nord-Trøndelag, kan sammen ha satt i gang planarbeidet hos Meråker kommune.

Videre i verneplanen fra Meråker, blir både “kulturminner” og “kulturmiljø” definert og beskrevet. Begrepet “kulturminner” ble definert etter kulturminnelovens § 2, mens “kulturmiljø” på en annen side ikke ble definert etter kulturminneloven, selv om en definisjon

¹²¹ Personlig kommunikasjon, Riksantikvaren

¹²² Saeien kultuvremojhtshraerie (Samisk kulturminneråd), personlig kommunikasjon, Riksantikvaren: 2

¹²³ Saeien kultuvremojhtshraerie (Samisk kulturminneråd), personlig kommunikasjon, Riksantikvaren: 2

¹²⁴ Meråker kommune 1996: forord

¹²⁵ Meråker kommune 1996: 3

på hva et kulturmiljø er ble en del av loven i 1992. Dermed ble et kulturmiljø heller beskrevet som følgende:

Kulturmiljøer i verneplansammenheng er avgrensbare områder, helheter som har kulturminner og eventuelt [sic] naturminner eller naturkvaliteter som gjør området til et verneverdig miljø, og det uten at noen av de enkelte objektene som miljøet består av trenger å ha slike kvaliteter. Det er sammenhengen som kulturmiljøet er skapt av som er viktig og som gjør at vi snakker om helhet.¹²⁶

Vi ser her at planen selv har satt opp flere kriterier for hva som er et kulturmiljø, i stedet for å bruke definisjonen fra kulturminneloven. Hva dette kan fortelle oss, er at kommunen har behov for en smalere definisjon som setter kriterier og vilkår for hva som er et kulturmiljø, og hvordan man kan skille ut hva et kulturmiljø er i forhold til et kulturminne.

Det ble ikke spesifisert hva som blir sett på som samlebegrep i planen. Likevel gir tittelen på planen en indikasjon på at det er “kulturminner” som er den dominerende formen for kulturarv i denne sammenheng. Vi ser også det at “kulturminner har størst verdi i sitt opprinnelige miljø” også her blir trukket frem som en stor del av “kulturmiljø”-begrepet i denne sammenheng.¹²⁷

Kulturminnene som blir listet opp fra de ulike distriktene i Meråker er i all hovedsak en oppstilling av allerede registrerte kulturminner. Det er ikke listet opp hva som kan kategoriseres som kulturmiljø. Den lokale forvaltningen viser med dette en usikkerhet rundt hva et kulturmiljø egentlig er, og hvordan man skal forvalte et slikt område som er større enn et kulturminne.

I 2001 fikk Sør-Trøndelag egen regional plan for kulturminner. Tittelen på planen var “Kulturminneplan 2001-05. Handlingsplan for kulturminner i Sør-Trøndelag”. Ifølge fylkeskommunen, var planen basert på fylkesplanene “Livskvalitet i en endringstid” 2001-2003, og “Fylkesplan kultur 1996-99” i tillegg til “Handlingsplan for kulturminneforvaltning” fra -92 av Miljøverndepartementet. Planen var “ment å være et overordnet styringsredskap for fylkeskommunens ansvarsområder innen fornminnevern, bygningsvern og vern av kulturmiljø.”¹²⁸ Her ser vi at fylkeskommunen deler opp i tre kategorier innenfor kulturminnevernet.

¹²⁶ Meråker kommune 1996: 3

¹²⁷ Meråker kommune 1996: forord

¹²⁸ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: forord

Fornminnevern er gjerne arkeologisk materiale. Bygningsvern sier seg selv at baserer seg på bygninger av forskjellig slag. Disse to kategoriene dekker til sammen en stor del av det samme som et kulturminne. Det som derimot er interessant, er at de dropper å bruke ordet “kulturminne” i akkurat denne formuleringen, og legger heller til “kulturmiljø” som i og for seg har en større bredde med innhold enn et kulturminne gjør. Dette ser vi også i innledningsdelen i planen, da det blir snakket om hvor mange automatisk fredete kulturminner (fornminnevern) og bygninger som er fredet (byggningsvern). Vi ser også at når det nevnes hva som er “de mest verdifulle kulturminnene i fylket”,¹²⁹ så er det gjerne snakk om kulturminner som inngår i et større område med historisk forankring i landskapet rundt. Med andre ord; et kulturmiljø. Noen av kulturminnene som blir nevnt her (og som kan sees på som kulturmiljøer), er blant annet Røros, gravfeltet på Vang, Austråtborgen, kulturmiljøet rundt Dolmsundet på Hitra og Nidarosdomen med middelalderbyen rundt.¹³⁰ På en annen side virker det som om at det i denne planen blir snakket om kulturminner i en samlende sammenheng, altså at kulturminner både er fornminner, bygninger og kulturmiljø. Med andre ord er det brukt “kulturminne” i stedet for “kulturarv” som samlebegrep.

Kulturminneplanen har som tidligere nevnt, hentet inspirasjon fra blant annet Miljødirektoratets “Handlingsplan for kulturminneforvaltning” fra 1992, hvor det blir påpekt at fylkesvise verneplaner er nødvendig for å kunne få “et helhetlig kulturminnevern.”¹³¹ Dette er noe vi også ser i Nord-Trøndelags verneplan fra -95.¹³² Med andre ord kan vi se en videreføring av tidligere formål i forvaltningen, noe som også førte til en videreføring av hva et kulturmiljø blir definert og sett på som.

Målsettingen for selve planen presenteres som et arbeid for å nå en viss oversikt over gjeldende kulturminner i Sør-Trøndelag. Dette gjennom å gjøre rede for verneverdiene til de ulike kulturminnene og kulturmiljøene, slik at det videre i forvaltningens forskjellige plannivåer skal være lettere å ta stilling til saker som omhandler kulturminnene og kulturmiljøene.¹³³ Planen er med andre ord laget for brukeren, altså kommunen, men også andre aktører som kan ha nytte av den.

Når det gjelder begrepsforklaring i planen, starter fylkeskommunen med å forklare hva et kulturminne er: “Kulturminner er spor etter menneskenes bruk av landskapet og utnyttelsen av naturen.” Denne definisjonen inkluderer natur i større grad enn andre

¹²⁹ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 5

¹³⁰ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 5

¹³¹ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: forord

¹³² Dahle & Tingstad 1995: 9

¹³³ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 7

definisjoner, spesielt den i kulturminneloven, som spesifiserer at det er snakk om det miljøet vi befinner oss i, og ikke direkte bare landskap.¹³⁴ Videre blir et kulturmiljø definert som: “Et kulturmiljø inneholder verneverdige enkeltobjekter som sees i sammenheng med sine omgivelser. Flere typer kulturminne kan være representert i samme område.”¹³⁵ Om forholdet planen har til kulturmiljø, blir det sagt at det ikke er spesifisert hvilke tiltak som kan/skal gjøres for det helhetlige kulturmiljøet, men heller hva som kan gjøres for de viktigste objektene i kulturmiljøet. Dette gjør at kulturmiljøene på mange måter virker mot sin hensikt. Hvis idéen er at man vil ha mer fokus på kulturmiljø, men at man egentlig bare fokuserer på de enkelte kulturminnene innenfor det kulturmiljøet, er det ikke en kulturmiljøforvaltning som er utgangspunktet men en overordnet kulturminneforvaltning. Med andre ord vil dette si at forvaltningen av kulturmiljø fremdeles i stor grad er basert på forvaltning av enkeltobjektene.

Også denne verneplanen, eller handlingsplanen, snakker om verdisetting av kulturminner. Denne prosessen blir til forskjell fra verneplanen fra -95, lagt til samfunnet som en del av samfunnets dynamiske utvikling.¹³⁶ Utvelgingskriterier innebærer akkurat de samme kriteriene som i den forrige planen. Kriteriene, eller verdiene, er hentet fra RAs “Verneverdi og utvelgelseskriterier” fra 1989. Her blir det snakket om kulturminner i første omgang, noe som er naturlig i forhold til at verneverdiene i all hovedsak er ment for kulturminner eller i overført betydning for kulturmiljø.

Selve utvelgelsen av kulturminner til denne planen, var basert på gjennomgang av allerede eksisterende lister over fornminner og fredningslisten for nyere tids kulturminner.¹³⁷ Når det gjelder kulturmiljø derimot, er listen satt sammen av fylkeskommunen, ved hjelp av de to andre listene i tillegg til kulturlandskap som også har blitt vernet tidligere. Vi kan sette inn de ulike kulturminnene i en oversikt som vist i tabellen under.

År	Fylke	Samiske	Bygning smiljø	Landbruk	Industri	Komplekse	Krig	Arkeologisk
1995	NT	2	2	5	1	5	2	6
2001	ST		10	3	6	14	1	9

Tabell 2: Guri Vatne, 2023¹³⁸

¹³⁴ Kulturminneloven 1992: § 2 første punktum

¹³⁵ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 28

¹³⁶ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 5

¹³⁷ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 5-6

¹³⁸ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 31-32

Det vi tydelig kan se her, er at kulturmiljø i mange av tilfellene kan sees på som mer “komplekse” kulturminner. I denne sammenheng, vil slike komplekse kulturminner defineres som områder med mange forskjellige "kulturlag", altså finnes det flere kulturminner fra forskjellige tidsperioder, og dette kombineres med naturens påvirkning på samfunnet. Eksempelvis inneholder et av kulturmiljøene fra Frøya “Bygningsmiljø på Halten og Sauøy; lynghei kulturlandskap, Halten fyr opprettet 1875, fredet; listeført kirke. Froan fredet etter Naturvernloven. Mangesidig livberging med torvtekt, brenning, lyngslått; ekstensivt fiske i ytre, værhardt kystområde”.¹³⁹ Vi ser at tidsdybden i kulturmiljøet brer seg over et stort spenn, og at det til tider kanskje er vanskelig å avgrense hvor grensen til kulturmiljøet faktisk går. Det er kanskje derfor fylkeskommunen har selv satt en definisjon i begynnelsen av planen, på hva et kulturmiljø i deres sammenheng er. Dette gjenspeiler den usikkerheten på hva et kulturmiljø egentlig er i sammenheng med det som blir uttrykt i kulturminnelovens definisjon av hva et kulturmiljø er.

De samiske kulturminnene er ikke nevnt i denne oversikten over kulturmiljø. På en annen side kan de samiske kulturminnene være overskygget av andre beskrivelser av området og andre kulturlag. Hvorfor dette er tilfellet, er det ikke diskutert i verneplanen.

Den neste stortingsmeldingen for kulturminneforvaltningen, var “St.meld. nr. 16 (2004-2005) Leve med kulturminner”. I denne stortingsmeldingen “presenterer regjeringen en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020.”¹⁴⁰ Med andre ord er det et stort og langsiktig mål de så seg ut. En gjenganger i meldingen, er at bruken av “kulturminner” som begrep alene, betyr alle former for minner fra en kultur. Dette har nok også en direkte sammenheng med “kulturminnepolitikk” som samlebegrep for selve politikken rundt kulturminner.

“Kulturlandskap” blir i mindre grad brukt i denne meldingen. Når det først blir tatt i bruk, er det i sammenheng med ulike former for landskap eller natur. Det kan oppfattes som om “kulturlandskap” på mange måter har blitt erstattet av bruken av “kulturmiljø” i stedet for. Dette kan vi også se når det gjelder de miljømessige sammenhengene mellom natur og kultur, som viser at begrepet "kulturlandskap" til en viss grad er utdatert.¹⁴¹ På en annen side blir det påpekt i meldingen at “kulturminner inngår nesten alltid i en større helhet med andre

¹³⁹ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 31

¹⁴⁰ Meld. St. 16 (2004-2005): 5

¹⁴¹ Meld. St. 16 (2004-2005): 9

kulturminner og med landskapet som omgir dem.”¹⁴² “Landskap” i seg selv, blir beskrevet som alt “fra tette bylandskap og jordbrukslandskap til tilsynelatende uberørte utmarks- eller fjellandskap,” som “inneholder spor etter mennesker som har brukt dem gjennom tidene.”¹⁴³

Det blir i stortingsmeldingen uttrykt et ønske om en samlet politikk, som ikke bare baserer seg på bygningsvernet gjennom enkeltbygninger og anlegg, men også “omfatte arealer som inneholder helhetlige kulturmiljøer, kulturlandskap, arkeologiske og samiske kulturminner.”¹⁴⁴ For å oppnå en mer samlet politikk, blir det snakket om felles landsverneplaner og nasjonale mål for selve kulturminnepolitikken fra sentrale hold.¹⁴⁵ Arbeidet med slike verneplaner starter med andre ord i de sentrale myndighetene og deres forskjellige sektorer.¹⁴⁶ Meldingen påpeker at det i selve kulturminneforvaltningen har tradisjonelt sett vært opptatt av enkeltbygg, men at det i byer er viktig å kunne se sammenheng og helheten i forskjellige “områder, bygninger og detaljer.”¹⁴⁷ Dette ettersom at det stadig bor flere mennesker i byene enn i distriktene. Når det kommer til det lokale nivået, blir kulturminner og kulturmiljø sett på som viktig for kulturell, sosial og økonomisk utvikling. Her blir natur og kultur satt ved siden av hverandre som to følgesvenner som sammen skaper lokal identitet.¹⁴⁸ “Kulturlandskap” på sin side, blir i en lokal sammenheng satt i sammenheng med jordbruk.¹⁴⁹ Dette kan illustrere den sterke koblingen som finnes mellom kulturlandskap og jordbruk i lokalsamfunnene.

Også i denne meldingen blir det i sammenheng med den samiske kulturen ytterligere vektlagt viktigheten med sporene fra “primærnæringene jordbruk, reindrift og fiske, og fra skog- og elvesamisk tilpassing til landskap og naturressursgrunnlag.”¹⁵⁰ Vi ser en tydeligere nærhet mellom kultur og natur i den samiske kulturen, og som vi tidligere har sett på i sammenheng med begrepet “kulturlandskap”, blir det åndelige lagt vekt på gjennom landskapsområder som “inngår i tradisjonelle fortellinger om tro og hendelser.”¹⁵¹

Det denne meldingen forteller oss, er at det skal bli et stadig større fokus på å se kulturminnene i en sammenheng og en helhet i en vernesituasjon, mens det på den andre

¹⁴² Meld. St. 16 (2004-2005): 6

¹⁴³ Meld. St. 16 (2004-2005): 6

¹⁴⁴ Meld. St. 16 (2004-2005): 38

¹⁴⁵ Meld. St. 16 (2004-2005): 11

¹⁴⁶ Meld. St. 16 (2004-2005): 37

¹⁴⁷ Meld. St. 16 (2004-2005): 50

¹⁴⁸ Meld. St. 16 (2004-2005): 45

¹⁴⁹ Meld. St. 16 (2004-2005): 47

¹⁵⁰ Meld. St. 16 (2004-2005): 77

¹⁵¹ Meld. St. 16 (2004-2005): 77

siden ikke blir uttrykt hvordan dette skal forvaltes i praksis. Med andre ord prøver man fortsatt å innføre “kulturmiljø” i forvaltningen, men konkrete tiltak til hvordan dette skal skje blir ikke ytterligere vektlagt - det mangler initiativ på å starte opp med kommunale kulturminneplaner.

Nord-Trøndelag fylkeskommune fikk i 2009 en ny verneplan for kulturminner. Til forskjell fra den forrige verneplanen for kulturmiljø fra 1995, hadde denne planen tittelen “Handlingsprogram for kulturminnepolitikk”. Som vi ser, er “kulturminnepolitikk” begrepet som blir brukt når det er snakk om fagområdet og forvaltningsfeltet. Dette kommer av ordbruken i den forrige stortingsmeldingen, som også hadde fokus på kulturminnepolitikken. Med andre ord ser det ut til at “kulturmiljø” ikke i like stor grad som den forrige verneplanen for Nord-Trøndelag blir brukt som en samlet retning for kulturminnefeltet i denne omgangen.

Fylkeskommunen begynner planen med å påpeke at mennesker helt siden tidenes morgen har satt sine spor i landskapet. Disse sporene kommer i mange forskjellige former, og kan til sammen utgjøre en større helhet innenfor et geografisk område eller i form av en helhet i seg selv. Dette, forklarer fylkeskommunen, blir sett på som et kulturmiljø.¹⁵² Selve ideen om et kulturmiljø blir med andre ord også overført til denne planen, og som i forrige plan blir kulturminner i en større helhet og geografisk avgrensede områder, trukket frem som viktige faktorer for å kunne identifisere et kulturmiljø. Til forskjell fra kulturminneloven som ikke nevner geografisk avgrensning, ser det ut til at forvaltningen selv har satt opp en slik avgrensning som et av kriteriene til et kulturmiljø. Dette viser at det ikke nødvendigvis er de sentrale myndighetene som utvikler bruken og forståelsen av “kulturmiljø”, men heller det regionale nivået som på mange måter er mer i kontakt med det kommunale nivået enn det sentrale er, og som tolker og praktiserer de ønsker og ideer som kommer fra det sentrale nivået.

Hovedmålet med denne handlingsplanen var ifølge Nord-Trøndelag fylkeskommune: “Å velge ut, ta vare på og trekke kunnskap og opplevelse ut av et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer i fylket.”¹⁵³ Her blir det skilt mellom en utvelgelse av “varig vernede kulturminner”¹⁵⁴, og det å bruke kulturminnene og kulturmiljøene som en ressurs.¹⁵⁵ Vi ser at det til forskjell fra verneplanen fra -95, ikke lenger bare er fokus på vern, men også på bruk og hvordan bruk kan være en ressurs både lokalt, men også regionalt. Dette gjør at

¹⁵² Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 2

¹⁵³ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 33

¹⁵⁴ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 33

¹⁵⁵ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 5

befolkningen kan få et tettere forhold til det gitte kulturminnet eller kulturmiljøet. En annen forskjell vi ser, er at kulturminner og kulturmiljø er begreper som blir brukt gjennom hele planen, og fremstår på mange måter som likestilt og som en selvfølge i hverandres “selskap”.¹⁵⁶

“Kulturarv” blir i denne planen brukt som et samlebegrep for både kulturminner og kulturmiljø, men inkluderer også immateriell kulturarv som eksempelvis håndverk. På denne måten kan kulturarven både være “en ufornybar ressurs og en ressurs som stadig fornyer seg.”¹⁵⁷ Dette er det ikke like stort fokus på i verneplanen fra -95 som i planen fra 2009.

En annen vesentlig forskjell fra 95-planen, er at det i denne fylkesplanen er større fokus på å se på kulturminner og kulturmiljø som en ressurs som har bærekraftig bruk som et overordnet fokuspunkt.¹⁵⁸ Her blir det blant annet snakket om å bruke “eksisterende ressurser”.¹⁵⁹ Dette er et gjennomgående tema i hele planen. Videre blir det påpekt at de kulturminnene og kulturmiljøene som skal bli tatt vare på i form av vern eller fredning, skal et representativt utvalg tas vare på for fremtiden. Dette viser et skifte i forvaltningen av kulturminner og kulturmiljø.¹⁶⁰ Kanskje har dette noe med det voksende fokuset på kulturmiljø å gjøre. Det er ikke like lett å skulle verne eller frede store områder med mange forskjellige lag av kulturarv.

Kulturmiljø blir i stor grad satt i sammenheng med kulturlandskap både av lokal men også nasjonal interesse i tillegg til jordbrukslandskap.¹⁶¹ Dette er noe vi ser er en typisk sammensetning i kulturminneforvaltningen tilbake i tid også. I handlingsprogrammet er det eksempelvis satt av et eget kapittel om jordbruk og kulturlandskap, hvor kulturmiljø er mer dominerende enn kulturminne når det kommer til bruk av begrep.¹⁶² Vi ser også en tydelig sammenheng mellom fornminner og kulturmiljø.¹⁶³ I flere sammenhenger ser vi dog at “kulturlandskap” blir byttet ut med “kulturmiljø” når det kommer til fornminner. Her kan man stille spørsmål ved om ved å bruke “kulturmiljø” innebærer også dette at andre kulturminner som ikke er fornminner er involvert.

I handlingsplanen er det fredningslister som blir tatt utgangspunkt i når det kommer til oversikten over kulturmiljøer. Denne listen er meget omfattende, og til tider inneholder den

¹⁵⁶ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 14

¹⁵⁷ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 2

¹⁵⁸ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 3

¹⁵⁹ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 5

¹⁶⁰ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 5

¹⁶¹ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 8

¹⁶² Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 16

¹⁶³ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 23

kulturmiljø som kanskje må vurderes på nytt til kulturminner. Likevel finnes det en omfattende liste over ulike kulturmiljø. Vi kan plassere kulturmiljøene i en tabell som den under. Her ser vi også forskjellen fra de andre regionale planene.

År	Fylke	Samiske	Bygning smiljø	Landbruk	Industri	Komplekse	Krig	Arkeologisk
1995	NT	2	2	5	1	5	2	6
2001	ST		10	3	6	14	1	9
2009	NT	9	13	10	19	60	7	23

Tabell 3: Guri Vatne 2023¹⁶⁴

Det tabellen her viser, er en sterk økning i det vi kan plassere under “kompleks”. Som tidligere nevnt inneholder denne kategorien kulturmiljø som ikke har et spesifikt tema. Det vil derfor være såpass mange lag av kulturminner og kulturlandskap at det blir vanskelig å plassere kulturmiljøet i en egen boks. Dette kan også føre til utfordringer i forvaltningen, og man kan vurdere om det er nødvendig for kommunene å ha oversikt over alle enkelt-kulturminnene i det gitte området for å kunne lette forvaltningen av kulturmiljøet.

Vi ser med andre ord en markant økning i antall kulturmiljø fra 90-tallet og over på 2000-tallet. Dette gjenspeiler hvordan de ulike aktørene på det regionale nivået tolker “kulturmiljø” ut ifra deres egne situasjoner når det kommer til kulturarven i regionen. Økningen kan være en indikasjon på at det til tider er vanskelig å skille kulturmiljø fra kulturminner, men siden sentrale føringer vil ha større fokus på kulturmiljø, blir også dette en prioritering på det regionale forvaltningsnivået. Når det kommer til det lokale nivået ser man at det er stor forskjell med antall regionale mot lokale kulturmiljø. I den lokale forvaltningen ser man at det kan til tider bli vanskelig å skille mellom hva som skal til for at noe blir et kulturmiljø. Dette kommer til uttrykk i Meråkers kommunedelplan for kulturminner, da de overfører typiske verdivurderingskriterier fra kulturminner til å gjelde kulturmiljø.

¹⁶⁴ Nord-Trøndelag fylkeskommune 2009: 54-55

4 Kulturminnepolitikken, 2012-2018

Like før Miljøverndepartementet ble omorganisert til “Klima- og miljødepartementet” i 2014, kom "Stortingsmelding nr. 35 (2012-2013) Framtid med fotfeste - Kulturminnepolitikken”.¹⁶⁵ Også denne stortingsmeldingen inkluderte både kulturminner og kulturmiljø som viktige elementer innenfor forvaltningen. Her blir det svart på hvitt påpekt at kulturminner og kulturmiljø har begge “viktige miljøressurser”, og at man på lang sikt ønsker en samlet politikk, hvor både kulturarv, “miljø- og ressursforvaltningen” jobber sammen.¹⁶⁶ Begrepet “kulturarv” på sin side

brukes ofte for å beskrive både den materielle og den immaterielle kulturarven fra tidligere tider og omfatter i tillegg til faste kulturminner i det fysiske miljøet, også muntlige tradisjoner, skikker, ritualer og ferdigheter knyttet til tradisjonelle håndverk. brukes ofte for å beskrive både den materielle og den immaterielle kulturarven fra tidligere tider og omfatter i tillegg til faste kulturminner i det fysiske miljøet, også muntlige tradisjoner, skikker, ritualer og ferdigheter knyttet til tradisjonelle håndverk.¹⁶⁷

Vi ser her at kulturarv i seg selv fungerer som et samlende begrep for de kulturminnekategoriene som er innenfor immaterielle og materielle kategorier, i forhold til at man før har brukt “kulturminner” som et mye vektlagt begrep. Kulturminner og kulturmiljøer blir i meldingen beskrevet som representanter for “både miljømessige, kulturelle, sosiale og økonomiske verdier”.¹⁶⁸ Det blir også sagt i meldingen at disse verdiene “har betydning for enkeltmenneskenes identitet, trivsel og selvforståelse.”¹⁶⁹ Vi ser også at det miljømessige og det fysiske miljøet spiller en viktig rolle i datidens kulturminnepolitikk, men da som landskapet som ligger rundt og ikke nødvendigvis som et “kulturmiljø”.

At Miljøverndepartementet i 2014 gikk over til å bli Klima- og miljødepartement etter denne stortingsmeldingen, kan ha gjort klima til en viktigere faktor innenfor kulturminneforvaltningens ansvarsområde. Selve kulturminnepolitikkenes hovedmål i meldingen, var “å forvalte de kulturhistoriske verdiene på lang sikt som et kulturelt og

¹⁶⁵ Aspøy & Tvedt 2023

¹⁶⁶ Meld. St. 35 (2012-2013): 6

¹⁶⁷ Meld. St. 35 (2012-2013): 7

¹⁶⁸ Meld. St. 35 (2012-2013): 5

¹⁶⁹ Meld. St. 35 (2012-2013): 5

miljømessig ressursgrunnlag for morgendagens samfunn.”¹⁷⁰ Klima kom inn som tema i kulturminnepolitikken på den tiden. Dette fordi klimaendringene man da, og nå, stod ovenfor, vokste i betydelig størrelse og omfang.¹⁷¹ Bruken av klima- og miljø, gjør at miljøaspektet blir forsterket gjennom sin brennende aktualitet. På en annen side blir det søkt etter mer forskning rundt dette forholdet mellom kulturminner, kulturmiljø og klima- og miljø. Nettopp denne kunnskapen kan man kanskje da finne i eksisterende kulturminner som i flere hundre år har overlevd fordi kunnskapen om klima og hvilke materialer man kan bruke i ulike miljøer var sterk.¹⁷²

Denne meldingen introduserer kulturminneplaner for kommunene. Ansvaret for en slik plan, ble lagt til kommunene gjennom et delprosjekt som het “Styrking av kommunal kompetanse”.¹⁷³ I dette prosjektet var målet å “stimulere kommunene til å registrere og verdifastsette kulturminner av regional og lokal verdi.”¹⁷⁴ Her ble det også påpekt at siden 2005 hadde rundt 30% av kommunene i Norge rapportert inn at de hadde ferdigstilt og vedtatt en kulturminneplan. Kulturminneplanen skulle fungere som et rådgivende dokument. Dette for å gjøre det enklere for den lokale forvaltningen når saker som omhandler kulturminner eller kulturmiljøer skal kunne behandles.

I 2013 fikk Sør-Trøndelag fylkeskommune en ny kulturminneplan, som bar navnet “Regional plan for kulturminner for Sør-Trøndelag 2013-2017”. Akkurat som i Nord-Trøndelags siste handlingsprogram for kulturminner fra 2009, sier også Sør-Trøndelag at kulturminner er spor fra menneskers aktivitet fra fortiden. Det som derimot er nytt, er at Sør-Trøndelag også påpeker at kulturminnene “oppleves i den tilstanden de er i nå, av folk i dag.”¹⁷⁵ Sporene kan man med andre ord se både i historien og i landskapet.

Fylkeskommunen bruker her tre kategorier når det snakkes om kulturminner; kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap.¹⁷⁶ Hovedkategorien virker også i denne planen som at det er "kulturminner", og ikke “kulturmiljø” eller “kulturlandskap”. På en annen side påpeker fylkeskommunen at “kulturarv” egentlig skal fungere som et samlebegrep i denne sammenheng, men at dette begrepet i større grad inneholder immateriell kulturarv i forhold til “kulturminne”.¹⁷⁷ Når det gjelder “kulturmiljø” og “kulturlandskap”, bruker

¹⁷⁰ Meld. St. 35 (2012-2013): 5

¹⁷¹ Meld. St. 35 (2012-2013): 56

¹⁷² Meld. St. 35 (2012-2013): 56

¹⁷³ Meld. St. 35 (2012-2013): 48

¹⁷⁴ Meld. St. 35 (2012-2013): 48

¹⁷⁵ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 6

¹⁷⁶ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 6

¹⁷⁷ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 10

fylkeskommunen begrepene når det er snakk om følgende: “Der hvor større områder er preget av menneskelig virksomhet og stor tetthet av kulturminner, snakker vi ofte om kulturmiljø eller kulturlandskap.”¹⁷⁸ Vi ser med andre ord at planen ikke bruker en geografisk avgrensning, men heller noe som kan ligne på en tematisk avgrensning når det kommer til “kulturmiljø”, men også “kulturlandskap”. Dette gjør på mange måter at de to begrepene blir veldig inn i hverandre og kan føre til utfordringer når de ulike områdene skal forvaltes. På en annen side, kan vi se videre i planen at eksempelvis Refsnes kulturmiljø blir snakket om i en geografisk avgrensning. Her har vi en plass med et stedsnavn, Refsnes, som inneholder både landskap og kulturminner,¹⁷⁹ men som ikke har en spesifikk tematisk avgrensning.¹⁸⁰

Formålet med planen var ifølge fylkeskommunen “å få tydelige regionale strategier og et bredt eierskap til arbeidet med å forvalte kulturminnene i fylket. Planen med tilhørende handlingsprogram skal være et arbeidsredskap for prioritering av innsats og ressursbruk.”¹⁸¹ Her ser vi at det også i Sør-Trøndelag har vokst frem et ønske om å se på og bruke kulturminner, eller kulturarv som det her blir påpekt, som en ressurs og at dette videre kan føre til en mer bærekraftig ressursforvaltning.¹⁸² Det er ikke bare den fysiske ressursen som kan ligge i et kulturminne og et kulturmiljø som blir trukket frem, men også at disse kan være kilde til “kunnskap, opplevelse og verdiskaping.”¹⁸³

Sør-Trøndelag fylkeskommune påpeker at lokalsamfunnene med kommunene i spissen må synliggjøre kulturminnene og kulturmiljøene i planarbeidet til kommunen. Videre blir det uttrykt ønsket om at kommunene bør ha sine egne kulturminneplaner, hvor viktige kulturmiljøer og kulturminner får “kulturminnestatus”, noe som kan føre til større “forutsigbarhet i plan- og byggesaker” i kommunen.¹⁸⁴ Samtidig er det også ønske om å utarbeide “planer og veiledere for kulturmiljøer i fylket for å styrke det formelle vern av kulturminner.”¹⁸⁵ Her ser vi at kulturmiljøet på mange måter skal styrke kulturminnene. Spørsmålet man her kan stille, er om dette ikke kunne gjøres ved å bruke “kulturlandskap” i stedet for “kulturmiljø”. Nok en gang ser man hvor innblandet de to begrepene er i hverandres områder.

¹⁷⁸ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 10

¹⁷⁹ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 11

¹⁸⁰ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 58

¹⁸¹ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 6

¹⁸² Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 14

¹⁸³ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 14

¹⁸⁴ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 22

¹⁸⁵ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 23

“Helhetlige kulturmiljø” er en ordlegging og forklaring som på mange måter kan føre til en forvirring, da man kan stille seg spørsmål om hva et helhetlig kulturmiljø egentlig er. I Sør-Trøndelags plan, blir helhetlige kulturmiljø nevnt i sammenheng med blant annet “ruter (vei, sti, bil, båt, sykkel, føtter)”. Hva dette kan fortelle oss, er at man både kan se på et kulturmiljø som tematisk, men også geografisk. Dette gjør igjen at et kulturmiljø kan romme enorme mengder kulturminner og kulturlandskap, noe som kan føre til utfordringer i forvaltningen.

Kulturmiljøene og kulturminnene som blir sett på som viktig å prioritere vernemessig av fylkeskommunen, er listet opp i et eget vedlegg til kulturminneplanen. Jeg har her ikke vurdert hvert enkelt kulturmiljø for seg, for å se om det kan overføres til å være et kulturminne i stedet for. Uansett kan vi plassere kulturmiljøene som er definert i planen som følgende i tabelloversikten under:

År	Fylke	Samiske	Bygning smiljø	Landbruk	Industri	Komplekse	Krig	Arkeologisk
1995	NT	2	2	5	1	5	2	6
2001	ST		10	3	6	14	1	9
2009	NT	9	13	10	19	60	7	23
2013	ST					9		12

Tabell 4: Guri Vatne 2023¹⁸⁶

Hva vi kan lese fra denne oversikten over kulturmiljøer fra Sør-Trøndelags plan, er at kulturmiljøene i bunn og grunn er utelukkende arkeologiske eller “komplekse”. Som tidligere nevnt inneholder kategorien “komplekse” kulturmiljø med mange lag av historie og mange kulturminner. Det er med andre ord vanskelig å plassere disse kulturmiljøene i egne kategorier, fordi de egentlig består av alle kategoriene. Dette betyr også at det finnes mange områder med industrihistorie, men samtidig finnes det også krigshistorie osv. Dette illustrerer hvor kompleks et kulturmiljø egentlig er allerede på et regionalt nivå. Vi skal nå se på hvordan “kulturmiljø” blir brukt i en kommunal verneplan fra 2013 i Sør-Trøndelag.

En av de lokale planene fra Sør-Trøndelag som ble vedtatt etter stortingsmeldingen fra 2012-2013 og Sør-Trøndelags regionale plan fra 2013, var Trondheim kommunes

¹⁸⁶ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2013: 48-58

“Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljø 2013-2025”. Først og fremst er det viktig å påpeke at Trondheim kommune er en kommune med stor tyngde og tetthet av kulturminner. Derfor har kommunen et annet utgangspunkt enn mange andre små kommuner med lite gjenstående kulturminner og kulturmiljø. Trondheim kommune kaller sin plan for kulturminner en “temaplan”, altså en plan med tema kulturminner, men også kulturmiljø. Hovedmålet i selve planen var “å styrke kulturminnevernet i Trondheim.”¹⁸⁷ Her blir det også påpekt at planen skal fungere som et verktøy for forvaltningen, altså blir planen sett på som rådgivende. Noe som er interessant med denne planen, er at den også baserer seg på regjeringens strategi “for Norges miljøpolitikk” som klart og tydelig kobler sammen kulturminner og kulturmiljøer som ikke noe som bare skal vernes og bevares, men også “skal forvaltes og ivaretas som bruksressurser, og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskaping.”¹⁸⁸ Her ser vi et skifte i fokus på hvordan man skal forvalte kulturminner og kulturmiljøer. Man skal ikke lenger “fryse” alle kulturminnene, men heller “gjenspeile nasjonale mål” for både bruk, men også bevaring av kulturminnene.¹⁸⁹

Det blir nevnt spesifikke kulturmiljø i temaplanen til Trondheim kommune, samtidig som det påpekes at disse miljøene “skaper sterk identitet”.¹⁹⁰ Disse miljøene er “Nidarosdomen, Bakklandet, Festningen, Sanden, Veitene, Bryggene, Herregårdslandskapet på Lade”.¹⁹¹ Kulturminnevernet blir i denne planen sett på som en ressurs i byutviklingen, gjennom gjenbruk og revitalisering av eldre bebyggelse som har stått til forfall. Kulturminnevernet blir sett på som en miljøgevinst for samfunnet.¹⁹² Også selve vernet av større kulturmiljø blir satt i sammenheng med “den økende interessen for sikring av miljøkvaliteter”, samtidig som dette blir påpekt som en utfordring for kulturminnevernet.¹⁹³

I denne planen blir “kulturlandskap” på mange måter skilt fra “kulturmiljø” i form av kategorier som LNF-områder og markaområder.¹⁹⁴ Kommunen legger også vekt på at

Både i seg selv og som ramme omkring bygde kulturminner kan landskap inneholde viktige kulturminneverdier. Ofte vil dette være verdier som opptrer i kombinasjon

¹⁸⁷ Trondheim kommune 2013: forord

¹⁸⁸ Trondheim kommune 2013: 7

¹⁸⁹ Trondheim kommune 2013: 7

¹⁹⁰ Trondheim kommune 2013: 11

¹⁹¹ Trondheim kommune 2013: 11

¹⁹² Trondheim kommune 2013: 11

¹⁹³ Trondheim kommune 2013: 14

¹⁹⁴ Trondheim kommune 2013: 8

med andre verdier, som landbrukets kulturlandskap, naturmangfoldskvaliteter og veier og stier m. m. i marka-områdene.¹⁹⁵

Hva vi kan lese fra dette, er at kulturlandskap på mange måter blir sett i sammenheng med landbruket og friluftsliv, mens kulturmiljø på sin side inkluderer flere bygninger i et større område som kan sees på som et miljø. Dette ser vi også er et tilfelle i stortingsmeldingen fra 2012-2013, hvor kulturminner, kulturlandskap og kulturmiljø blir sett på som kategorier som kan gli inn i hverandre, men samtidig representerer forskjellige områder i selve kulturminneforvaltningen.¹⁹⁶

Denne kommunale planen for Trondheim er i stor grad preget av at den skal være et verktøy for forvaltningen på kommunalt nivå, og er juridisk forankret i kommuneplanens arealdel § 10.¹⁹⁷ Dette vil også si at planen i seg selv er skrevet med gjennomgående råd om hvordan forvaltningen av noen av kulturminnene bør foregå, og hvilke lover og paragrafer som er aktuelle å ta utgangspunkt i for saksbehandling. Med andre ord er denne planen preget av en praktisk del, som veileder forvaltningen i riktig retning. Dette er en stor forskjell fra de tidligste planene som fokuserte i bunn og grunn på å få en oversikt, noe som også betyr at Trondheim kommune har oppnådd en god nok oversikt til at det kan fokuseres på selve forvaltningen av kulturminner og kulturmiljø.

Noe som er gjennomgående i hele planen, er behovet for å ta vare på større områder i et bybilde som stadig er i utvikling. På en annen side har “å ta vare på” et annet utgangspunkt enn før. Som sagt er det ikke et ønske å fryse bybildet helt, men heller å se på et område som en mulighet for å ta vare på kulturminnene gjennom utvikling og vern gjennom bruk.¹⁹⁸

Fra 2013 ser vi at klima- og miljø i tillegg til naturforvaltningen også blir aktuelt i sammenheng med kulturminner og kulturmiljø. Selv om kulturmiljø i enda større grad enn før blir et sort fokusområde, ser vi likevel at den lokale forvaltningen har vanskeligheter med å bruke kulturmiljø i sine planer. Kanskje er det her de mange lagene av kulturhistorie som gjør det vanskelig å vite hva som egentlig er et kulturmiljø; om det er tematisk eller geografisk. Fra de sentrale myndighetene har det ennå ikke kommet konkrete råd for hva som er et kulturmiljø i forhold til et kulturminne. Dette kan komme av at kulturminneloven i seg selv har en bredere forståelse enn det som det er behov for i forvaltningen.

¹⁹⁵ Trondheim kommune 2013: 20

¹⁹⁶ Meld. St. 35 (2012-2013): 8

¹⁹⁷ Trondheim kommune 2013: 9

¹⁹⁸ Trondheim kommune 2013: 54

5 Ny kulturmiljøpolitikk, 2019-2023

At klima blir et større fokusområde også innenfor kulturminneforvaltningen, kommer det tydelig frem i “Stortingsmelding nr. 16 (2019-2020) Nye mål i kulturmiljøpolitikken”. I denne meldingen blir også bruken av “kulturmiljø” som et samlende begrep i forvaltningen, hyppigere brukt enn i tidligere sentrale meldinger og rapporter. Dette grunnet innføringen av “kulturmiljø” som samlebegrep.¹⁹⁹ Kulturmiljø blir i meldingen definert som følgende: “Samlebetegnelsen dekker begrepene “kulturminner, kulturmiljøer og landskap” og brukes når feltet omtales som helhet.²⁰⁰” Noe som derimot kan være vanskelig med en slik tilnærming, er at det der igjen blir vanskelig å definere hva som sees på som en helhet og hvor omfanget til denne definisjonen har sine grenser. Selv om meldingen påpeker at både “kulturminner”, “kulturmiljø og “landskap” kan brukes “hver for seg, når det refereres til enkeltobjekter”, kan “kulturmiljø” som samlebegrep føre til forvirring da det, som vi ser, også kan snakkes om “kulturmiljø” i sammenheng med enkeltobjekter. Noe annet som er interessant med meldingen, er at det i oversikten over “Sentrale begreper i kulturmiljøforvaltningen”, ikke blir brukt “kulturlandskap” men “landskap” når det er snakk om “Et område, slik folk oppfatter det, hvis særpreg er et resultat av påvirkningen fra og samspillet mellom naturlige og/eller menneskelige faktorer.”²⁰¹

Introen i stortingsmeldingen presenterer kulturmiljøpolitikken som en viktig retning og utvikling innenfor kulturminneforvaltningen i Norge. Noe som er veldig interessant, er at meldingen slår på mange måter sammen klima- og miljøpolitikken med kulturminner og kulturmiljø. Det blir skrevet om viktigheten av forskjellige faktorer, som gjenbruk, representativitet, sirkulær økonomi, klimaregnskap og naturmangfold i sammenheng med kulturmiljø- og kulturminneforvaltningen.²⁰² Videre deles det inn i tre forskjellige mål innenfor den nye kulturmiljøpolitikken:

1. Alle skal ha mulighet til å engasjere seg og ta ansvar for kulturmiljø
2. Kulturmiljø skal bidra til bærekraftig utvikling gjennom helhetlig samfunnsplanlegging.

¹⁹⁹ Meld. St. 16 (2019-2020): 9

²⁰⁰ Meld. St. 16 (2019-2020): 7

²⁰¹ Meld. St. 16 (2019-2020): 9

²⁰² Meld. St. 16 (2019-2020): 5-6

3. Et mangfold av kulturmiljø skal tas vare på som grunnlag for kunnskap, opplevelse og bruk²⁰³

Regjeringen har i denne meldingen som sagt innført kulturmiljø som et samlebegrep og fellesbetegnelse for sammensetningen av kulturminner, kulturmiljøer og landskap. Videre påpekes det at dette begrepet ikke på noen måte skal erstatte kulturminne-begrepet.²⁰⁴ En teori er derfor at etter hvert som fokuset på klima og miljø har vokst, har det også blitt mer fokus på dette i fagfeltet kulturminneforvaltning. Hvorfor man søker å bevare eller verne om større områder kan komme av mange forskjellige grunner. En av grunnene er det store tapet av naturmangfold. Verner man om et større område, vil man også kunne verne om naturmangfoldet i området, sett at det faktisk blir vedtatt i en vernestrategi.²⁰⁵ En annen viktig grunn er behovet for gjenbruk og bruken av ressurser som allerede finnes i natur- og kulturarv. I stedet for å rive eksisterende bygninger, kan man heller søke etter å bevare det som allerede er bygget og eksisterer. Å utføre klimaregnskap, blir foreslått som en måte å finne ut av om det lønner seg å rive eller å bygge nytt.²⁰⁶ Meldingen sier blant annet at bevaringen av kulturmiljø kan “bidra til reduksjon av klimagassutslipp og til den sirkulære økonomien.”²⁰⁷

Som følge av “St.meld. nr. 16 (2019-2020)” og etter forespørsel fra Riksantikvaren, ble prosjektet KIK (kulturminner i kommunen) videreført. Prosjektet inneholder kartlegging og bevaring av både kulturminner og kulturmiljø. Ut ifra slik Riksantikvaren ordlegger seg, er det nå ønsket at kommuner som skal lage planer for kulturminner, kaller det for “kulturmiljøplan” i stedet for “kulturminneplan”.²⁰⁸ I Trøndelag har alle kommuner enten påbegynt eller ferdigstilte kulturminne/kulturmiljøplaner per dags dato.²⁰⁹

I 2018 ble Nord- og Sør-Trøndelag et samlet fylke, og det ble dermed satt i gang en prosess for å lage en ny og samlende kulturminneplan. Etter at stortingsmeldingen fra 2019-2020 satte en ny kulturmiljøpolitikk på dagsordenen, ble dette også fokuspunktet for den nye regionale verneplanen for det samlede Trøndelag fylke. Planen het “Regional plan for kulturmiljø i Trøndelag 2022-2030”, og ble vedtatt i 2022. Som vi kan se fikk planen en tittel

²⁰³ Meld. St. 16 (2019-2020): 8

²⁰⁴ Meld. St. 16 (2019-2020): 7

²⁰⁵ Meld. St. 16 (2019-2020): 5

²⁰⁶ Meld. St. 16 (2019-2020): 50

²⁰⁷ Meld. St. 16 (2019-2020): 6

²⁰⁸ Riksantikvaren 2019

²⁰⁹ Riksantikvaren - Statuskart

som inneholdt begrepet “kulturmiljø”. At en regional plan fra Trøndelag har hatt “kulturmiljø” som fokuspunkt, har man ikke sett siden 90-tallet.

Den regionale planen har på mange måter et overordnet tema, som tar utgangspunktet i klima- og miljøfokus som har regjert de siste 10 årene. I planen blir det listet opp en rekke mål om hvordan forvaltningen skal gå frem for å nå de overordnede målene som kommer fra det sentrale nivået i forvaltningen, med hovedfokus på klima- og miljø.²¹⁰ Som vi har sett tidligere ser dette ut til å være en naturlig utvikling, ettersom kulturminner blir sett på som en ikke-fornybar ressurs i et klima- og miljø perspektiv. Det er da naturlig at disse fagfeltene og ansvarsområdene tilnærmer seg hverandre som en del av den helhetlige utviklingen. Kanskje er det nettopp dette som fører til at det blir større fokus på å føre en kulturmiljøpolitikk i stedet for en kulturminnepolitikk.

En merkbar forandring fra 95-verneplanen som også eksklusivt tok for seg en form for datidens kulturmiljøpolitikk, er at det er stort fokus på klimaarbeidet et kulturmiljø kan utføre: “Regional plan for kulturmiljø setter mål og gir retningslinjer også for kulturmiljøområdets klimabidrag i Trøndelag.”²¹¹ Dette ser vi større tendenser til i Sør-Trøndelags siste regionale verneplan, hvor det som tidligere nevnt var stort fokus på bærekraft og gjenbruk. Også i forskjell fra verneplanen fra -95, er det i kulturmiljøplanen fra 2022 satt tydelige mål innenfor forskjellige ansvarsområdene. Det er også påpekt at når det i planen fra 2022 blir snakket om “kulturmiljø”, så er det et samlebegrep for “kulturminner, kulturmiljø og kulturlandskap”. Dette er noe som stortingsmeldingen fra 2019-2020 også påpeker.²¹² Hva som så da legges i “kulturmiljø” inne i “kulturmiljø” som samlebegrep, kan diskuteres. “Kulturarv” kan ha blitt byttet ut med “kulturmiljø” i en forvaltningssammenheng, mens det i en forskning eller formidlings sammenheng fremdeles blir brukt “kulturarv” som et samlebegrep.

I verneplanen fra Trøndelag 2022 er det ikke fastsatt noen verdier og vurderingskriterier som blir anvendt av forvaltningen når et kulturmiljø skal sees på som verneverdig. Det nærmeste vi kommer en slik verdivurdering, er når det blir snakket om “kulturhistorisk verdi”, “regionale verdier” og “nasjonale verdier”. Med andre ord har forvaltningen gått litt bort fra de tradisjonelle verneverdiene som, som tidligere nevnt, i stor grad er tilpasset kulturminner og ikke nødvendigvis kulturmiljø.

²¹⁰ Meld. St. 16 (2019-2020): 66

²¹¹ Trøndelag fylkeskommune 2022: 3

²¹² Meld. St. 16 (2019-2020): 7

Kulturmiljø og bygningsvern er nytt for en regional plan fra Trøndelag i den grad at det ikke har vært et bekreftet og bevisst fokusområde før.²¹³ Tidligere er det kun Sør-Trøndelags kulturminneplan fra 2001 som tar for seg byggeskikk, men da i sammenheng med kulturminner og ikke kulturmiljø.²¹⁴ Her ser vi med andre ord nok en gang en overføring av innhold som tidligere har blitt sett på i en kulturminne-sammenheng til et kulturmiljø.

“Vern gjennom bruk” er også noe som blir presentert som et fokusområde i forhold til bærekraft i denne regionale planen fra Trøndelag, noe vi allerede så begynnelsen av i Trondheim kommunes temaplan for kulturminner og kulturmiljø 2013-2025. I den nye regionale planen blir Levanger trukket frem som et eksempel på dette.²¹⁵ Her har Levanger en fordel med at de har et fredet kulturmiljø, eller bygningsmiljø som har en svært tydelig identitet. På en måte er denne formen for kulturmiljø i grenseland til å egentlig være et bygningsmiljø i stedet for. Fylkeskommunen skriver i en beskrivelse av “Trehusbyen Levanger”: “Bymiljø av nasjonal verdi som viser et godt eksempel på norsk byutviklingshistorie, med hovedvekt på byplanhistorie, kulturhistorie og arkitektur. Fredningen gjelder det sammenhengende lave trehusmiljøet fra perioden fra 1896 frem til murtvangsloven av 1904. Kulturmiljøet viser urbaniseringstendenser fra møtsted i vikingtid og middelalder til den planløse 1700-1800-tallsbyen som reguleres i 1846.”²¹⁶ Med andre ord er ikke bare fokuset bare på Levangers trehusbebyggelse, noe som kan argumenteres for at da vil være et kulturmiljø.

Vedlegget til Trøndelags regionale verneplan, “Mangfoldige Trøndelag”, inneholder en oversikt over alle kulturmiljøene som blir sett på som verneverdige på et regionalt nivå. Dette vedlegget har som mål å fungere som en plan for innhenting av informasjon om de ulike kulturmiljøene i sammenheng med de ansvarlige kommunene. I vedlegget er det i stedet for “kulturminne” heller snakket om enkeltminner innenfor et gitt kulturmiljø. Her blir kulturlandskap trukket frem som en viktig del av denne sammensetningen. Den regionale planen, og også da vedlegget “Mangfoldige Trøndelag”, er forankret i “plan- og bygningslovens § 8-1 framgår det at en regional plan legges til grunn for regionale organers virksomhet, samt for kommunal og statlig planlegging og virksomhet i regionen. Det betyr at relevante offentlige myndigheter skal ta hensyn til denne planens mål og retningslinjer i sitt

²¹³ Trøndelag fylkeskommune 2022: 24

²¹⁴ Sør-Trøndelag fylkeskommune 2001: 29

²¹⁵ Trøndelag fylkeskommune 2022: 23

²¹⁶ Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 13

planarbeid og sin virksomhet.”²¹⁷ Med andre ord skal den regionale planen gjenspeiles planarbeid generelt, eller i de kommunale kulturminne- eller kulturmiljøplanene.

Det er i alt listet opp over 170 kulturmiljø av regional prioritering. Dette i seg selv er en markant økning fra de tidligere regionale planene, og mye kan ha påvirket denne økningen. For det første har Sør- og Nord-Trøndelag slått seg sammen til et eget fylke. Dette fører til at både kulturmiljø fra nord og sør blir tatt med i planen. For det andre er det ikke lenger et skille mellom kulturminner og kulturmiljø som i eksempelvis planen fra Sør-Trøndelag 2001. I denne nye planen for Trøndelag, er alt kulturmiljø, noe som gjør det vanskelig å få oversikt over hva kulturmiljøet egentlig inneholder. Dette kan føre til utfordringer i forvaltningen, når det er såpass store områder med mange lag og komponenter som samtidig skal settes i sammenheng med hverandre. For det tredje kan mengden kulturmiljø også gjenspeiles i måten de er innhentet på; gjennom innspill fra kommunene selv.²¹⁸ Mange av kulturmiljøene er også overført fra Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelags tidligere regionale kulturminneplaner. Forskjellen er illustrert i tabellen under.

År	Fylke	Samiske	Bygning smiljø	Landbruk	Industri	Komplekse	Krig	Arkeologisk
1995	NT	2	2	5	1	5	2	6
2001	ST		10	3	6	14	1	9
2009	NT	9	13	10	19	60	7	23
2013	ST					9		12
2022	T	11	36	13	19	68	10	19

Tabell 5: Guri Vatne, 2023²¹⁹

De “komplekse” kulturminnene fra 2022, er plassert i denne kategorien fordi de har stor tidsdybde med mange forskjellige lag av kulturminnekategorier, som bygninger av forskjellig bruk, utmark og innmark, tradisjoner og handel osv. Dette har vi sett en økning av opp gjennom de ulike planene. Det er derfor vanskelig å plassere enkelte kulturmiljøer i en egen kategori, da det finnes flere kategorier i samme miljø. Til forskjell fra de andre regionale planene, tar kategorien “komplekse” med enkeltminner også, eksempelvis båten “Vita” på

²¹⁷ Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 5

²¹⁸ Trøndelag fylkeskommune 2022: 14

²¹⁹ Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 9-29

Hitra.²²⁰ Om dette er enkeltminne, eller at båtene må sees i sammenheng med sitt helhetlige miljø, kan gjøre det vanskelig for forvaltningen å plassere kulturminnet i en kulturmiljøkategori. Mange av kulturmiljøene er også ennå ikke avklart om de faktisk kan sees på som kulturmiljø eller kulturminner/enkeltminner. Eksempelvis har vi Nygarden (Grøtan) "Jernalder gårdsanlegg med synlige tufter."²²¹ Her skriver Trøndelag fylkeskommune selv at de er usikre på om "dette er et kulturmiljø eller enkeltanlegg?"²²² Dette illustrerer usikkerheten som finnes i forvaltningen når det kommer til hvor grensen for hva som er et enkelt kulturminne går og hvor starten på et kulturmiljø begynner.

Kulturhistorisk landskap av nasjonal interesse (KULA) og andre tidligere registrerte kategorier blir i oversikten tatt med som en del av grunnlaget for kulturmiljøene. Dette gjør igjen at det blir flere lag med prioriterte interesser fra tidligere registreringer, noe som fører til at det blir flere "kulturlag", eller lag av kultur, i kulturmiljøet. Når det gjelder kulturlandskap, er det flertall av denne typen i listen, og man ser at det i de fleste tilfeller er kulturlandskapet som legger til rette for at områdene kan bli til kulturmiljøer. Landskap og kulturminner er tydelig slått sammen til et kulturmiljø, i tillegg til tradisjoner som folketru og håndverk i større grad enn før. Det er også listet opp flere naturlandskap, eksempelvis som Brungmarka, hvor ravinelandskapet blir trukket frem som et unikt landskapselement. Slike naturlandskap kan også være vanskelige å plassere i en kulturmiljøkategori.

Noe av utfordringen forvaltningen står overfor når det gjelder å forvalte et kulturmiljø, er nettopp de historiske lagene som legges til oppå hverandre. Dette kan føre til en usikkerhet rundt hva som egentlig vektlegges i et område som oppleves som en "helhet", spesielt når området er så stort at man ikke har oversikt over hva koblingen mellom de ulike kulturelementene er. Hvis man ser for seg at man står en plass, midt i et sentrum som er en del av et stort område med mange forskjellige kulturlag, så får man i utgangspunktet bare med seg sammenhengen av det man ser. Gjennom denne listen over kulturmiljø, stiller fylkeskommunen seg selv spørsmål om det er det geografiske eller tematiske som avgrenser et kulturmiljø. Dette, som vi vet, gir definisjonen på hva et kulturmiljø er ifølge kulturminneloven, ingen indikasjon på.

Forvaltningsansvaret legges i stor grad til kommunene. Det er altså de som har den utøvende makten, og fylkeskommunen har den rådgivende, samtidig som at dispensasjonssøknader må gå gjennom fylkeskommunen etter revideringen av

²²⁰ Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 10

²²¹ Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 10

²²² Trøndelag fylkeskommune 2022 - Vedlegg: 10

ansvarsområder fra Riksantikvaren til fylkeskommunene. Dette krever at kommunene må ha oversikt over egne kulturminner som også står på den regionale planens prioriteringsliste. Hvis ikke disse planene inneholder de samme kulturmiljøene, kan det bli vanskelig for fylkeskommunen å følge opp kommunene i forvaltningsprosessene. Dette har ført til en stor økning av kulturminneplaner og kulturmiljøplaner fra kommunene i Trøndelag. En av kommunene som allerede var ute med en kulturminneplan på 90-tallet, har laget en ny plan for kulturmiljø.

Kulturmiljøplanen til Meråker kommune ble vedtatt i 2022. Planen er i seg selv en temaplan, altså ser vi igjen det samme utgangspunktet som Trondheim kommune hadde i 2013. Temaplanen til Meråker kommune tok utgangspunkt i den nye stortingsmeldingen fra 2019, og innførte også med dette “kulturmiljø” som samlebegrep for hele forvaltningsområdet.²²³ Her forklarer kommunen at det allerede er gjort en grundig jobb med komunedelplanen fra 1996, som førte med seg at 1467 kulturminner ble registrert, og at det derfor i denne omgang “lages en temaplan for kulturmiljø” etter de nasjonale føringene.²²⁴

Det er listet opp to hovedformål med denne planen. Det første er at å oppleve kulturmiljøene gjennom aktivitet og opplevelse, skal vektlegges i stor grad. I planen står det blant annet at “man behøver altså ikke nødvendigvis å bevare fysisk alle kulturmiljø for at kommende generasjoner skal kjenne til Meråker sin historie.”²²⁵ Her ser vi at det å se på kulturmiljø som en ressurs for lokalbefolkningen i stedet for å gjøre det mer utilgjengelig gjennom en fredning eller sterkt vern, er ideen som dominerer også på lokalt nivå i forvaltningen. Det andre hovedformålet er tilrettelegging. Denne formen for tilrettelegging, går ut på skjøtsel og tilrettelegging av utvalgte kulturmiljø for å fremme bærekraftig utvikling og folkehelse.²²⁶ Siden kulturmiljø kan variere i størrelse, er en slik tilnærming en fin måte å la lokalbefolkningen bli kjent med kulturmiljøet og de forskjellige lagene av historie det området innebærer. På en annen side kan kommunen velge å tilrettelegge for bare en liten bit av historien, noe som kan overskygge de andre elementene og kulturminnene i kulturmiljøet.

Meråker kommune har ikke listet opp en oversikt over hvilke kulturminner og kulturmiljø det er snakk om, og forslag til hvordan disse kan forvaltes. Kulturmiljøplanen formulerer seg heller med en slags fortelling om kommunens forskjellige “kulturlag”. Her begynner man med arkeologiske kulturminner, og forteller videre om de ulike temaene og de

²²³ Meråker kommune 2022: 2

²²⁴ Meråker kommune 2022: 2

²²⁵ Meråker kommune 2022: 3

²²⁶ Meråker kommune 2022: 3

ulike kulturminnene. Noe som er interessant er at kulturminner blir nevnt og snakket om dobbelt så mange ganger som kulturmiljø. Dette kan vise at kommunen har vanskeligheter med å forstå hva et kulturmiljø innebærer i en forvaltningssammenheng. Med andre ord ser det ut til at det enda er lettere å forholde seg til “kulturminne” i stedet for et “kulturmiljø”. Dette kan også ha noe med hvor nylig “kulturmiljø” er satset på fra det sentrale nivået i forvaltningen. Et kulturmiljø er på mange måter enda ikke ferdig utviklet som begrep, noe som også gjør at forståelsen for begrepet og forvaltningen av hva det inneholder kan være utfordrende. En annen faktor som kan ha vært med på bruken og forståelsen av kulturmiljø i denne planen, er historielagets bidrag og innvirkning. Disse ville ikke blitt sett på som autoriserte kulturarvsaktører, jamfør med det Smith tar opp angående hvor bestemmelsene om kulturarv kommer fra. Selv om historielag og andre involverte har mye kunnskap, har de kanskje ikke like mye kjennskap til de sentrale føringene som kommer fra Stortinget og Riksantikvaren, og hva et kulturmiljø innebærer og inneholder. Kanskje har de også spesielle områder de vet mer om enn andre, noe som kan påvirke utvelgelsesprosessen.

Vi ser med andre ord at det i kommuner som ikke har så mye “offisiell” kulturarv tilgjengelig som eksempelvis Trondheim, kan det være vanskelig å drive en kulturmiljøpolitikk. På en annen side må det sees på som positivt at mindre kommuner utarbeider planer hvor kulturarven er i sentrum. Problemet med kulturmiljøplaner ligger nok heller i omfanget til et kulturmiljø, og hvor den faktiske grensen for et kulturmiljø går, noe som kulturminneloven ikke understreker.

Innføringen av “kulturmiljø” som hovedbegrep i den tidligere kulturminneforvaltningen har ført til både fordeler og ulemper for forvaltningen. At man før stortingsmeldingen fra 2019 så på kulturminner og kulturmiljø som to forskjellige kategorier, hjalp også på mange måter å skille mellom hvordan man skulle forvalte de forskjellige kategoriene. Selv om det er nylig at “kulturmiljø” har blitt innført som et samlebegrep, ser det ennå ut til at forvaltningen, spesielt da på lokalt nivå, har vansker med å se sine kulturminner enten som enkelt-kulturminner eller som kulturmiljøer. Dette selv om det regionale nivået kommer med klare føringer for hvordan forvaltningsprosessene skal foregå og hva disse bør inneholde. Det er med andre ord behov for en revidert lov, som tar stilling til en mer konkret definisjon av hva et kulturmiljø er og hva det innebærer.

6 Oppsummering og konklusjon: ideen om kulturmiljø i den norske forvaltningen

I denne oppgaven har jeg sett på hva introduksjonen av kulturmiljø som et begrep i sentral regional og lokal forvaltning har hatt å si for kulturminne-/kulturmiljøforvaltningen i Norge opp gjennom tidene. Ved hjelp av periodisering og analyse av både regionale og lokale kulturminne- og kulturmiljøplaner i tillegg til sentrale meldinger og dokumenter, har jeg sett på hvordan kulturmiljø som begrep er forstått og brukt av disse tre forvaltningsnivåene. De fleste periodene har startet med en stortingsmelding som gir føringer over hva som skal fokuseres på ute i forvaltningen. Dette i sammenheng med at det blir vedtatt lovverk eller revidering av lovverk. I de regionale planene ser vi at de sentrale føringene er mye brukt, og gjenspeiler en stor del av hvordan de regionale forvaltningsmyndighetene velger å legge opp arbeidet. På en annen side virker det som at det ikke før den nyeste stortingsmeldingen om ny kulturmiljøpolitikk fra 2019-2020 er en større vektlegging av kulturmiljø enn i de forrige meldingene fra det sentrale nivået. Dette gjenspeiles også i den nye regionale planen til Trøndelag fylkeskommune som ble vedtatt i 2022, og i Meråker kommunes kulturmiljøplan fra 2022.

Kulturmiljø er på mange måter et utfordrende begrep, som ikke passer alle lokalsamfunn og kommuner. Dette er spesielt utbredt i kommuner hvor det ikke finnes en storby. Her er det vanskeligere å kreve en kulturmiljøpolitikk, da mange kommuner i Trøndelag er jordbrukskommuner som krever en utvikling av både landskap og tilhørende bygninger. Det er her viktig at vi ser tilbake på det viktigste vernekriteriet i en verdivurdering, nemlig representativitet. Dette er et kriterium som har gjort seg gjeldende på en eller annen måte gjennom alle meldinger og planer. Derfor er det viktig at forvaltningsnivå som fylkeskommunen avklarer sine saksområder, for så å vurdere om man skal vektlegge et kulturminne eller et kulturmiljø. Problemet oppstår gjerne når det ikke finnes noe som kan sees på som et helhetlig kulturmiljø. Det hjelper heller ikke at det ikke finnes noen forklaring på hva som menes med et "helhetlig kulturmiljø".

Avgrensningen på hva et kulturmiljø er, viser seg å være et av problemene i kulturmiljøforvaltningspolitikken. Dette er ikke spesifisert i kulturminneloven, noe som også fører til at områdeavgrensning i de nasjonale og sentrale meldingene og rapportene også vil være vage. Hvis de regionale og de nasjonale forvaltningsnivåene ikke definerer hva som vektlegges i et kulturmiljø gjennom størrelse, kompleksitet eller tema, vil dette også påvirke

det kommunale forvaltningsnivået. Dette ser vi veldig tydelig i de kommunale planene, som i stor grad forholder seg til de regionale føringene. På en annen side ser det ut til at det regionale og lokale forvaltningsnivået har videreutviklet “kulturmiljøbegrepet” til å enten være avgrenset av tema eller geografisk i selve naturen. Med andre ord virker det som om det kommer strømninger nedenfra og opp i forvaltningssystemene for et behov av en revidering av begrepet “kulturmiljø”. Hvis det blir tydeligere hva et “kulturmiljø” er, blir det også lettere å forvalte det.

Litteraturliste

Publisert

Aspøy, A. & Tvedt, K. A. (23. januar 2023). Klima- og miljøverndepartementet. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Klima- og milj%C3%B8departementet>

Bertelsen, R., Keller, C., Lunde, Ø., Sandmo, AK. (1986). *Kulturminnevernets intensjon og funksjon*. Institutt for samfunnsvitenskap, UIT

Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere*. (2. utg.). Cappelen Damm Akademisk.

Bygningslov. (1965). *Bygningslov av 18. juni 1965*.

https://www.regjeringen.no/contentassets/ba48feb9f3ab4bac840dd1cc2f768ffc/bgl_180665_trykt_1965.pdf

Bygningslov. (1973/1985). (LOV-1985-06-14-77). Lovdata.

https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1965-06-18-7#KAPITTEL_2

Christensen, A., L. (2011). *Kunsten å bevare*. Pax forlag.

Dahle, K. & Tingstad, A. Nord-Trøndelag fylkeskommune. (1995). *Verneplan for kulturmiljø*. Miljøverndepartementet.

<https://www.nb.no/items/0d887afe54bb83818e6d0c89d7d9d31d?page=3&searchText=verneplan%20for%20kulturmilj%C3%B8>

Furseth, I., & Everett, E. L. (2020). *Masteroppgaven: Hvordan begynne - og fullføre*. (3. utg.). Universitetsforlaget

Haga, A., Endresen, A. K., Fredriksen, J. E., Monrad-Krohn, D., Lunde, Ø., Myklebust, D., Suul, J. & Hegard, T. Miljøverndepartementet. (1992). *Handlingsplan for kulturminneforvaltning: innstilling fra et utvalg oppnevnt av Miljøverndepartementet 7. september 1990 avgitt 5. februar 1992*.

<https://www.nb.no/items/e03ef39e9c776d2420445dbf96f0aa40?page=9&searchText=kulturmilj%C3%B8>

Harrison, R., Desilvey, C., Holtorf, C., Macdonald, S., Bartolini, N., Breithoff, E., Fredheim, H., Lyons, A., May, S., Morgan, J. & Penrose, S. (2020). *Heritage Futures: Comparative Approaches to Natural and Cultural Heritage Practices*. (1. utg). UCL Press.

Horgby, B. & Lindström, D. (2002). Debatt. Begreppet kulturarv - något för historievetenskapen? *Historisk Tidskrift (Sweden)*, 122(2), 308-322.

Kulturministeriet. (2023). *Det Særlige Bygningssyn*. <https://slks.dk/om-styrelsen/raad-naevn-og-udvalg/det-saerlige-bygningssyn>

Jensen, O. W. & Petterson, R. (2021). *Kulturmiljøvårdens regionala organisation. Et historisk analys av roller och ansvar i förändring*. Riksantikvarieämbetet.

Kulturminneloven. (1978). *Lov om kulturminner (LOV-1978-06-09-50)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

Kulturminneloven. (1978). *Lov om kulturminner (LOV-1992-07-03-96)*. Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/1992-07-03-96>

Meld. St. 35 (2012-2013). *Framtid med fotfeste. Kulturminnepolitikken*.

Miljøverndepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/d188971bddf84055a6e3d2161e6c3ea3/no/pdfs/stm201220130035000dddpdfs.pdf>

Meld. St. 16 (2019-2020). *Nye mål i kulturmiljøpolitikken*. Klima- og miljøverndepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/35b42a6383f442b4b501de0665ec8fcf/no/pdfs/stm201920200016000dddpdfs.pdf>

Meråker kommune. (2022). *Kulturmiljøplan - temaplan for Meråker kommune*.

<https://www.meraker.kommune.no/tjenester/kultur-og-fritid/kultur/kulturmiljøplan/>

Nord-Trøndelag fylkeskommune. (2009). *Handlingsprogram for kulturminnepolitikk*.
<https://www.trondelagfylke.no/contentassets/718036d7bada4208a9695677f6f8024b/handlingsprogram-for.-kulturminnepolitikk.pdf>

Olwig, K. R. & Lowenthal, D. (2006). *The Nature of Cultural Heritage and the Culture of Natural Heritage*. Routledge Taylor & Francis Group.

Ot. prp. 7 (1977-78). *Om lov om kulturminner*. Miljøverndepartementet.
https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1977-78&paid=4&wid=a&psid=DIVL595&pgid=a_0487

Pinto-Guillaume, E. (2017). The Sami people's cultural heritage in Swedish EIAs. *Impact assessment and project appraisal*, 2017 Vol. 35, no. 3, 227–239.
<https://www.tandfonline.com/doi/epdf/10.1080/14615517.2017.1322805?needAccess=true&role=button>

Riksantikvaren. (u.å). *Kulturminner i kommuner - Status*. Hentet 27. april 2023 fra
<https://experience.arcgis.com/experience/3be6ae8a10ef41f283bb744a94ec90e7/Statuskart>

Riksantikvaren. (2019, 11. desember). *Kulturminne i kommunen*. Riksantikvaren.no.
<https://www.riksantikvaren.no/kik/>

Riksantikvaren. (2020). *En innføring i kulturminneplaner i kommunen*.
<https://www.riksantikvaren.no/veileder/hva-hvorfor-og-hvordan-en-innforing-i-kulturminneplaner-i-kommunen/>

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*. Routledge

Solberg, B & Tschudi-Madsen, S. (21. mai 2020). Kulturminne. I *Store norske leksikon*.
Hentet fra <https://snl.no/kulturminner>

St. meld. nr. 39. (1986-87). *Bygnings- og fornminnevernet*. Miljøverndepartementet.
<https://www.stortinget.no/no/Saker-og->

publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1986-87&paid=3&wid=c&psid=DIVL437

St. meld. nr. 16. (2004-2005). *Leve med kulturminner*. Miljøverndepartementet.

<https://www.regjeringen.no/contentassets/c6311a10138f40e590c81f3891c96a87/no/pdfs/stm200420050016000dddpdfs.pdf>

Swensen, G. (Red.). (2013). *Å lage kulturminner - hvordan kulturarv forstås, formes og forvaltes*. Novus forlag.

Sør-Trøndelag fylkeskommune. (2013). *Regional plan for kulturminner for Sør-Trøndelag 2013-2017 (21)*.

https://www.trondelagfylke.no/contentassets/718036d7bada4208a9695677f6f8024b/stfk_2013_regional-plan-for-kulturminner-for-sor-trondelag-2013-2017-21_endelig.pdf

Trondheim kommune. (2013). *Kommunedelplan for kulturminner og kulturmiljøer 2013-2025*. <https://www.trondheim.kommune.no/globalassets/10-bilder-og-filer/10-byutvikling/miljoenheten/byantikvaren/kulturminneplan/kommunedelplan-for-kulturminner-og-kulturmiljoer-2013-2015.pdf>

Trøndelag fylkeskommune. (2022). *Regional plan for kulturmiljø i Trøndelag 2022-2030*.

<https://www.trondelagfylke.no/globalassets/dokumenter/kulturminner/regional-plan-for-kulturmiljo---hoveddokument-vedtatt-15.12.21.pdf>

Trøndelag fylkeskommune. (2022). *Mangfoldige Trøndelag - vedlegg*.

<https://www.trondelagfylke.no/globalassets/dokumenter/kulturminner/mangfoldige-trondelag---vedlegg---vedtatt-fylkestinget-i-mote-151221.pdf>

Tønnesen et. al. (2018). *Hele samfundets eje: Bygningsfredning i 100 år*. Syddansk Universitetsforlag.

UNESCO. (u.å). *World Heritage*. Hentet 1. april 2023 fra <https://whc.unesco.org/en/about/>

UNESCO. World Heritage Convention. (1972). Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. (16-11-1972). UNESCO.

<https://whc.unesco.org/en/conventiontext>

UNESCO. (2014). *UNESCO Culture for Development Indicators – Methodology Manual*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cdis_methodology_manual_0_0.pdf

Upublisert

L0013 - Kulturminnevern + øvelse kommunevern 1969 TIK/A-5390/E/Ed/L0013.

https://arkivportalen.no/entity/no-TKAT_arkiv_000000381898?ins=TIKA

Levanger kommune, kultur- og miljøetaten: Kommunedelplan kulturminner 1996-1999 (i depot hos Interkommunalt arkiv Trøndelag iks (A-5445/Es/L0001))

Melhus kommune, sentraladministrasjonen: Saksarkiv på arkivnøkkel 256 – Fortidsvern (i depot hos Interkommunalt arkiv Trøndelag iks og under ordning per 10/5-2023)

Meråker kommune. (1996). *Kommunedelplan kulturminner 1996-1999*. Meråker kommunes arkiver

Samien kulturvremojhtshraerie (Samisk kulturminneråd). (1997). Kulturminneplan - offentlig høring. Riksantikvaren

Skaun kommune, kontor for kirke, kultur og fritid: Kommuneplansarbeid 1987-1990 (i depot hos Interkommunalt arkiv Trøndelag iks (A-4250/E/L0002))

Sør-Trøndelag fylkeskommune. (2001). *Kulturminneplan 2001-05. Handlingsplan for kulturminner i Sør-Trøndelag*.

